

Klujber Márta: A magyar cserkészzet „életreform” programjának sajátos motívumai

1. Bevezetés

A huszadik század elején változást követelő mozgalmak indultak Európában és Európán kívül, számos közülük a fiatalok életének megújítását tűzte célul. Sok közülük kifejezetten életreform törekvésnek indult, egy alternatív életforma lehetőségét keresve és felkínálva a fiataloknak.

A Magyar Cserkészszövetség 1912-ben alakult meg angol mintára.. A fiatalok életének megújítása mellett egy új életprogramot állított eléjük: többek között a természethez való visszatérést, a nemzeti hagyományokban fellelhető gyökereket, illetve egy polgári embereszményt (a segítőkész, tiszta lelkű, hazáját szolgáló személyt) ajánlva. Az új mozgalomhoz Magyarországon erősen kötődött a vallásosság, az egyházi nevelők, valamint pedagógusok vezetése. A cserkészzet tevékenysége számos jegyében kapcsolódik az életreform mozgalomhoz, ezért vizsgálatom egyik célkitűzése: *a cserkész mozgalom helyének kijelölése az életreform mozgalom sokszínű motívumainak sorában.*

A cserkészzet története során több irányzat is kialakult (egyik elágazás például a Magyar Őrszem mozgalom, amely inkább a militarista vonalat képviselte), illetve megjelent Magyarországon a felekezetihez tartozás. A katolikus cserkészcsapatok közösségének vezető alakja Sík Sándor, míg a magyarországi cserkészzet fő (politikai) képviselőjét Teleki Pál nevéhez kötik. Neves személyisége a református cserkészzetnek

Karácsony Sándor pedagógus, akiről azonban ritkábban esik szó. Kutatásomban a *felekezeti és egyéb irányzatok együttműködését, illetve fejlődési irányát bemutatom be.*

Karácsony Sándor a neveléstudományi kánonban jelentős szerepet foglal el, azonban életének a cserkészethez kötődő vonalán felmerülő igény a mélyebb kidolgozottság. Dolgozatomban hangsúlyt fektetek *munkásságának bemutatására*, mivel vezetői pozíciójából fakadóan közvetlen köze volt az országos szövetségben belül, a központi irányítás szervezéséhez, valamint nevéhez kötődik a népi-nemzeti irányvonal képviselője, a falusi cserkészcsapatok szervezésének szorgalmazása. A történelmi szempontok mellett a neves pedagógus *cserkészethez kapcsolódó pedagógiai nézeteit és tevékenységét célozom* megvizsgálni.

Dolgozatom témájául azért választottam a cserkészet elemzését, mert aktív cserkészként¹⁰⁴ úgy vélem, a mozgalom (közel száz éve kisebb-nagyobb megszakításokkal) ma is fontos szerepet játszik a fiatalok nevelésében, reális alternatívát kínálva értékeivel számukra, számunkra. Korábbi tudományos kutatásom témáját folytatom jelenlegi dolgozatomban, amely igazolta, hogy az ifjúság számára a cserkészet által képviselt értékeket önmaguk számára ma is aktuálisnak tekintik¹⁰⁵. Így az életreform-motívumok vizsgálata a kezdetben megjelenő igényekre választ adó cserkészetnek arra a jelentőségére hívja fel a figyelmet, hogy ezek ma ismét jelentkeznek, hiszen a mozgalom létezik. A történelmi visszatekintéssel ma is aktuális társadalmi szükségletekre választ adó motívumokhoz juthatunk.

---

¹⁰⁴ A 85. számú Zrínyi Miklós Cserkészcsapat tagja vagyok 2000 óta.

¹⁰⁵ Cserkészek véleményét vizsgáltam azzal kapcsolatban, hogy mit jelent számukra a mozgalom tagjának lenni, milyen értékeket közvetít számukra a cserkészet, és ezekkel mennyiben tudnak azonosulni. A vizsgálat eredményeit bemutató tanulmány bibliográfiai adatait nem jelenítem meg az irodalomjegyzékben a dolgozat anonimitási kritériumainak figyelembevételével.

A fent bemutatott kérdések körüljárásával újra szeretném gondolni a cserkészzet történetének tanulságait beleillesztve egy nagyobb társadalmi szerveződés, az életreform mozgalom kibontakozásába, melyet a kor szükségletei termeltek ki magukból, s mindebben szeretném elhelyezni egy pedagógusként országosan, cserkészként csak szűk körben ismert személyiséget, Karácsony Sándor tevékenységét, aki a mozgalom népi-nemzeti jellegének meghatározó alakja volt. Célom, hogy megközelítésem összefüggések meglátásával és eddig nem feldolgozott forrásanyag bemutatásával hozzájáruljon a neveléstudomány, illetve a történelemtudomány számára a cserkész mozgalom történetének kiegészítéséhez, valamint Karácsony Sándor hagyatékának gazdagításához.

2. A kutatás bemutatása

2.1. A kutatás jellege és módszerei

Kutatásom történeti jellegű, részét képezi egy fogalomtisztázás és ehhez kapcsolódó motívumvizsgálat, forráselemzés, illetve szakirodalmi áttekintés.

Alapvetően három terület vizsgálatára vállalkozom. Az életreform mozgalmak keletkezési körülményeit és lényegüket tekintem át az ehhez kapcsolódó szakirodalmon keresztül, majd egy egyéni értelmezésben ehhez kapcsolom a cserkészmozgalom megszületését és jegyeit a mozgalom alapelveinek és tartalmi tényezőinek leírásával. A mozgalom tagjaként szemléletmódomra hatással lesz egy szubjektívebb szempont, ami a cserkészzet mai eszmeiségének megítélését érinti, de a kutatás objektivitása érdekében a korszakban neves személyiségek értelmezéseinek bemutatáshoz számos forrásra támaszkodom. Ilyenek Sík Sándor, Karácsony Sándor,

valamint a korszakot kutató történész, Gergely Ferenc munkái. Ezen túl Karácsony Sándor pedagógiájának értelmezői (Kontra György, Deme Tamás, a Sándor-kör és Heltai Miklós, a Csökmei-kör vezetője) adnak számomra hiteles képet gondolkodásáról, ezen keresztül a korszak problémáiról. A nagyobb rálátás érdekében olyan szerzők munkáit használom fel, akik a mozgalmisággal, ennek történelmi elhelyezésével foglalkoznak: Trencsényi László, illetve P. Miklós Tamás.

A kutatásban a Gödöllői Városi Könyvtár és Múzeum Cserkész levéltári anyagával dolgoztam, mivel az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött, a cserkészzel kapcsolatos levéltári állomány itt lelhető fel. A szakirodalmi feldolgozás mellett tehát a levéltári kutatómunka egészíti ki módszereimet: elsődleges és szekunder források felkutatása.

2.2. A kutatás célkitűzései

A bevezetőben megfogalmazottak szerint céлом egyrészt az életreform mozgalom bemutatása és jellegzetességeik megvilágítása. Ennek segítségével arra a kérdésre szeretnék választ kapni, hogy milyen alternatívákat jelentettek a különböző megújulást hirdető törekvések a fiatalok számára a huszadik század elején, milyen megoldásokat kínáltak a fiatalok életének jobbá tételére? Milyen szükségleteket elégítettek ki?

A cserkészmozgalom létrehozója egy angol katonatiszt volt, a legendás „Bi-Pi”¹⁰⁶, aki nem Európában tevékenykedett a 20. század elején, mégis gondolatai rokoníthatók egyéb reform törekvésekkel. A fő kérdés az, hogyan, mely jegyei alapján illeszthető be a cserkészmozgalom az életreform mozgalom különféle irányzatainak sorába? Milyen

---

¹⁰⁶ Lord Robert Baden-Powell of Gilwell (1857-1941)

motívumok alapján tekinthető életreform-mozgalom részének a cserkészzet? Fő célom az erre való válaszadás.

Magyarországon a cserkészmozgalom egyéni alakulása a társadalmi-politikai viszonyok függvénye volt, erős irányadó tényezőnek számított az egyházi felekezetek befolyása, valamint gyakran politikai érdekek. A mozgalom alakulásának szempontjából tisztázandó kérdés, hogy milyen volt a viszony a felekezetek között. Tudtak-e „egységes cserkészetet” képviselni? Mennyire volt sokszínű és/vagy megosztott a cserkészzet?

Karácsony Sándor szintén a cserkészzet híve és később vezetője lett. Ennek ellenére kevés szó esik tevékenységéről. Vizsgálni fogom idevonatkozó pedagógiai nézeteit és országos vezetői tevékenységét, mivel irányítója volt a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének, ami az Úttörő mozgalomba való beolvadás időszakára esik. Célom tehát Karácsony Sándor nézeteinek és a cserkészzet összehasonlítása is. Ehhez pedagógiai javaslatait és a cserkészzet tartalmi elemeit vetem össze. Kiemelt szempontom az életreform motívumokhoz való erőteljes hozzákapcsolódásának feltérképezése.

2.3. A kutatás időbeli lehatárolása

Kutatásom a 20. század elejétől foglalkozik az életreform mozgalom, majd a cserkészzet történetének az 1910 és 1948-as időszakát vizsgálja. Karácsony Sándor körülbelül az 1920-as évektől kapcsolódott be a cserkészmozgalomba, így tevékenységét és pedagógiai nézeteit az 1920-as évektől az mozgalom 1948-as megszűnéséig elemzem.

3. A magyarországi mozgalmak a 20. század elején

3.1. A mozgalmak létrejöttének okai

3.1.1. Társadalmi változások és az egyén helyzete

A 20. század elejét ellentmondásosan élték meg az európai társadalmakban. Ebben az időszakban az ipari forradalom környezet átalakító hatását egyre többen negatív élménynek látták, a városias életmódban az ember megérezte a lecserélhetőséget és idegenséget, létének bizonytalanságát.

Gergely Ferenc korrajzában a serdülő, iskolás ifjúságról írja, hogy éles származási és rangkülönbségek választották el egymástól a fiatalokat, a külsőségekkel foglalkoztak, kerültek a fizikai munkát. Sok volt a betegség, a lányokra prostitúció várt, emelkedett az öngyilkosságok száma. Ennek oka az életmód volt: az egészségtelen lakáskörülmények, és a szellemi leterheltség miatt az élvezetekben kerestek menedéket. A család szerepe meggyengült, a fiatalok bűnözőkké váltak, sokakat előállítottak közülük. Az ifjúságot a közöny jellemezte. Az iskolákban az egészséges életmódot szorgalmazzák, a testnevelést, sportot. (GERGELY, 1989)

Megjelentek az olyan kezdeményezések, amelyek változtatni szerettek volna az életmódon.¹⁰⁷ Például a század elejétől kibontakozó reformpedagógia felismerte a fiatalokban a jövő zálogát, és a gyermek felé fordult, szolgálatába állt. Reformtörekvések fogalmazódtak meg, az „új iskola” igényével részben a korábbi rendszer, jórészt a herbarti iskola kritikájaként, másrészt új eszmei áramlatok nézeteit

---

¹⁰⁷ Utalva akár az állami törvénykezésre: például a testnevelési törvény bevezetésére.

ötvözték magukban. Emellett, ezekhez kapcsolódva életreform-mozgalmak¹⁰⁸ is alakultak, amelyek egy alternatív életprogramot ajánlottak.

3.1.2. A 20. századi magyar társadalom és a reformok

Magyarországon is részben hasonló igényként jelent meg a reform, az igény a változtatásra. A későn polgárosodó magyar társadalom számára kiemelt szerepet kapott a nemzet nevelésének a gondolata, amely a trianoni békedöntés után sajátosan ölt testet a nép nevelésének igénye. A fiatal a jövő zálogaként, a nemzet megmentőjeként jelenik meg (VINCZE, 2009).

A modernizációs folyamatok 19. században, felgyorsultak, a 20. század elején megerősödtek. Aktuális problémaként jelent meg és ma is megjelenik a fiatalok veszélyeztetettsége, a kiszolgáltatottság, a túlterhelés, a szabadidő szervezettségének hiányából, kilátásaik bizonytalansága. A „szeretve-lét” megélése sem valósul meg maradéktalanul (gondolva a családszerkezet gyökeres megváltozására, a családi kapcsolatok meggyengülésére, a gyermekekre fordított idő csökkenésére).

Karácsony Sándor írja 1930-as években született korrajzában: *„A gyermeknek mindennapi kenyere az öröm s ha ez hiányzik, boldogtalan. Boldogtalan az is, aki hiába szomjazza a szeretetet s nem kap belőle semmit, vagy nem kap eleget és ha kap is, nem olyant kap, ami neki való volna.”* A személyiség meghasonlása, *„kettős élete”* (önmaga és a külvilág felé eltérő arca) a forrongást, öngyilkosságot eredményezi, a városokban az otthontalanság, a faluban a nyomor uralkodik. A társadalom felelősségét hangsúlyozza: *„Az örömtelen életet élő, szeretet nélkül fonnyadó gyermek*

---

¹⁰⁸ A fogalom jelentését és értelmezését a későbbi fejezetben részletesen bemutatom.

országos jelenség, [...] megszervezkedni is országosan kell vele szemben”
(KARÁCSONY, 1930)

Sík Sándort három területen érez veszélyt a fiatalokra nézve. (MÉSZÁROS, 1989:57)
Az egyik ilyen terület a „*hedonizmus*”, „amely az egyéni érdekek, egyéni élvezetek abszolutizálásával kirekeszti az ember életéből a közösség iránti aktív és felelősségteljes kötelességteljesítés igényét és tényét”. Másik probléma a *nemzetietlenség*, „amely kirekeszti az ember életéből a haza és a nemzet iránti aktív és felelős kötelességteljesítés igényét és tényét”. A harmadik pedig a *materializmus*, „amely az evilágiság abszolutizálásával az Isten és a „*divinum*” iránti aktív és felelősségteljes kötelességteljesítés igényét és tényét rekeszti ki az ember életéből”.¹⁰⁹
A félelmek ellen „*gyógyszerre*” volt szükség, az ifjúsági mozgalmakra, melyek megváltoztatják életüket. Foerster, „*ez a nagy európai gondolkodó tehát az ifjúsági mozgalmat Európa végső reményének mondja.*” (SÍK, 1930:6)

Szemléletes Németh András megfogalmazása a reform szemlélet megszületését a „*minden Egész eltörött*” élményből fakadó gyökértelenségre, az otthontalanság érzésére vezeti vissza (NÉMETH, 2005:70). Emellett a nevelés színtereinek elégtelensége is felhívta a figyelmet a változás szükségességére.

A társadalmi helyzetre adott válaszokat P. Miklós Tamás szerint a fő hatótényezők a francia közoktatás-politika, a reformpedagógiai irányzatok, illetve az amerikai ifjúságszervezeti kezdeményezések adták meg. (P. MIKLÓS, 1997)

---

¹⁰⁹ Ez a hármas felosztás: Isten (ellenében a materializmussal), haza (vs. nemzetietlenség), embertárs (ellenében a hedonizmus) köszön vissza a cserkészlet alapelveiben, melyek meghatározásában Sík Sándor fő szerepet töltött be. A második cserkészttörvényben ezekre fogad hűséget a cserkész.

A modernizáció és a városiasodás körülményeit járulnak hozzá a korszak mozgalmi életének beindulásához. *„Felismerték, hogy „a szekularizálódó (vallások gyengülő befolyását tükröző) világban az iskola (még a legjobb iskola sem, s hol voltak, vannak a jó iskolák!?), s a család sem elegendő a nemzedékek egészséges felnevelkedéséhez. Szükség van a kettő között egy új „sem-sem” vagy „is-is” szektorra.”* (TRENCSÉNYI, 1997) A felgyorsult polgári fejlődés következtében új nevelési szintér a század eleji ifjúság egymástól való elszigeteltségét oldotta (P. MIKLÓS, 1997).

Mivel a kettő terület közötti hidat jelentik ezek a mozgalmak, fontos, hogy összhangban legyenek a család nevelési elveivel, és az iskolai elvekkel egyaránt. Gergely Ferenc a cserkészlet történetét áttekintve megállapítja, hogy a pedagógusok részéről sokáig nem tapasztalható elfogadás, mivel úgy gondolják, hogy az nem illeszkedik az iskolai neveléshez – vagy éppenséggel plusz feladatokat jelent számukra. Tehát a mozgalom léte önmagában még nem jelenti azt, hogy híddá is tud válni; ehhez meg kell felelnie az elvárásoknak.

Sajátos szempontot képvisel Trencsényi László a mozgalmak létrejöttével kapcsolatban. Szerinte a mozgalmak iránti igény egy adott korszak lehetőségeitől és a társadalom bizonyos rétegeiben tud kialakulni. Ennek speciális vonásait vizsgálta meg. *„... e szervezetek a mi térségünkben akkor tudtak vonzóvá válni a megcélzott korosztályok számára, amikor a társadalom valóságos esélyeket mutatott a mobilitásra, az általános felemelkedésre.”* (TRENCSÉNYI, 1997) A mobilitás alatt egy elmozdulási lehetőség értendő, lehetőség a változásra (előrelépésre) az egyén életében.

Ehhez egy adott *szociokulturális helyzetre* is szükség van véleménye szerint. „A jellegzetes „mozgalmár” többnyire a középosztály azon alsóbb rétegeiben születik meg, ahol szükség van társadalmi mobilizációra, s valamennyire lehetősége is. [...]... a századelő modernizációs nekibuzdulása (a Pál utcai fiúk klasszikus kora) ilyen volt, ilyen volt a háború s a levert forradalmak, a Trianon után konszolidálódó új rend, ilyen volt a „fényes szelek” évada.”

A cserkészlet ebben az időben Magyarországon is népszerűvé válik, a fiatalok számára alternatívaként jelenik meg. Lelkes vezetők láttak benne lehetőséget és alapítottak csapatot. Egyszerre jelentette az ifjúság életének „megváltásához”, a boldogságuk megtalálásához vezető utat egy hasznos polgár eszményén keresztül életmódjukhoz igazodva, és nyújtotta számukra ezen keresztül az elmozdulás lehetőségét, a „mobilitást”.

3.2. Reformpedagógiák és az életreform törekvések

A századforduló társadalmi változásaira reakcióként jönnek létre törekvések a fiatalság *megmentése* érdekében. A pedagógia területén reformpedagógiák születnek, az egyházban már az előző században feltűnnek ifjakat összegyűjtő karizmatikus személyek (pl. Don Bosco Olaszországban) és az egyháztól függetlenül is egyre nagyobb figyelmet kezdenek fordítani a fiatalságra, hiszen a jövő záloga látszik elveszni.

Az életreform-mozgalmak és a reformpedagógia nagy hasonlóságot mutat egymással. Létrejöttük körülményei és a rájuk jellemző motívumok is egymásba

kapcsolódnak. Céлом a kettő közti különbség és közös jegyeik megvilágítása az alábbiakban.

2005-ben tartottak konferenciát az életreform mozgalmak témájában Magyarországon. Az elhangzott előadások alapján vázolom fel azokat a motívumokat, amik alapján definiálhatók az említett fogalmak.

Ehrenhard Skiera szerint a reformpedagógiák és az életreform-mozgalmak abban kapcsolódnak egymáshoz, hogy *„azok minden irányzata a modern kor válságjelenségei ellen ágált. Mindegyik igyekezett túllépni az elidegenedésen, a társadalmi ridegségen, amely a modern kor profitorientált állami és gazdasági rendszerének kibontakozásából adódott.”* (SKIERA, 2005)

Értelmezésében a kapitalizmus kibontakozása során létrejött *elidegenedés* motívumai az emberi test fegyelmének és *szabályozásának kényszere*, a *városi* környezet, illetve a felcserélhető *tömegember tudata* jelent meg. Ez, és a tudomány előretörése okozza az eltávolodást a vallástól, s egy idő után a politikától is, mivel az ember nem érzi, hogy hatással tudna lenni bármire is a társadalomban. *Vágyakoznak* egy más, jobb világ felé, ahol a közösség valódi, létrejöhet a teljesség és a harmónia.

A reformpedagógia fogalmát Németh Andrással a következőként határozhatjuk meg Nohl és Jürgen Oelkers nyomán az általuk képviselt kétféle narratíva összefoglalásaként: *„a reformpedagógia (New School, Új Nevelés-, Új Iskola-Mozgalom, Progressive Education, Education Nouvelle stb.): mindazon - a pedagógiai gondolkodás és nevelési gyakorlat gyermekközpontú megújítására törekvő [...], kultúra és társadalomkritikai motívumok által inspirált pedagógiai irányzatok és*

koncepciók és iskolakísérletek összefoglaló elnevezésére szolgál, amelyek a 19. század utolsó évtizedétől kezdődően a 20. század közepéig jöttek létre.”(NÉMETH, 2011)

Az iskola világából kiindulva a korábbi rendszerek kritikájaként megjelenő reformpedagógiák nem kötődnek feltétlenül szorosan az iskola belső kereteihez. Ezeken túllépve társadalmi célok is megjelenhetnek bennük. Báthory Zoltán írja le, hogy a reformpedagógiákban *kiterjesztik az iskola világát* (az USA-ban ennek megnyilvánulása a „*közösségi iskola*”, ami része volt a helyi társadalomnak, ellátott közművelődési feladatokat, irányított bizonyos képzési formákat, s ezek működését a helyi társadalom laikus képviselői is segítették). Németországban *Gemeinschaftsschule* néven működött ugyanez, ahol egy nyitott világnézeti felfogásban a tolerancia, szolidaritás, igazságosság eszméi emelkedtek ki. Az iskola reformpedagógiával áthatott tanulási környezete „*életre formáló erő*” az értelmezésében, amiért a pedagógus is felelősséget vállal. (BÁTHORY, 2005)

A reformpedagógiák másik vetülete Németh András szerint az *antimodern kultúrkritika* (a modern világ kihívásaira megfogalmazódó mélyreható és gyökeres változások ellensúlyozása, utópisztikus megoldások keresése). Megfogalmazzák a haladás és fejlődés eszméit és erre építve *változtatni akarnak a társadalmon, az államon*. Bizonyos irányzatok *politikai eszközökkel* kívánják elérni a változást, a másik irányzata pedig az *egyén világfelfogásában* való átalakulással. Jelszavaik a „*vissza a természetbe*”, a „*természetes életmód*”.(NÉMETH, 2005)

Összefoglalva tehát: a reformpedagógiák jobbító szándékú társadalommegújításért jönnek létre, amit az egyéneken keresztül, vagy politikai eszközökkel szeretnének elérni.

Az iskola intézményéből indulnak ki, de kilépnek a társadalmi szintérré is. A változás és a társadalom jobbítása az iskolából indul ki.

3.2.1. Az életreform-mozgalmak jellege

Az életreform mozgalmak is a fentebb vázolt alapokon nyugszanak: „*az elidegenedés leküzdésének spirituális-vitális koncepciója fejlődik ki*” bennük (SKIERA, 2005.1), mivel a kor az önmaguktól, világtól és másoktól való elidegenedés időszaka. A szélesebb társadalmi rétegeket provokálták ezek a forradalmi jellegű mozgalmak, később integrálódtak értékeik, amelyek a racionalitás ellenpontozásai voltak: ideálja az „*akarát, az érzelem, a heroikus szabad cselekvés új embere*”. Ez vezet el ahhoz a társadalomhoz, amelyben mindenki a másik ember testvérévé, barátjává válik.(NÉMETH, 2011:7)

Mindenre kiterjedő változásról beszél jellemzése során Wolbert K. „*az életreform lényegében az 1900 táján kibontakozó korszakváltás koncentráltan jelentkező általános érvényű innovációs alapjelensége*” (idézi NÉMETH, 2005:70); míg Németh András egy új spirituális-metafizikai világbé és szilárd normákon alapuló idealista magatartás iránti vágyról (NÉMETH, 2005:84). Tehát a normák, értékek, eszmék hatják át ezeket a törekvéseket, amiben megjelenik egy új spiritualitás¹¹⁰. Ehrenhard Skiera a transzcendentalizmussal¹¹¹ való összekapcsolódás lehetőségében fejezi ki ezt: „*az egyes ember és az emberiség spirituális megújulására, a társadalom alakítására és*

---

¹¹⁰ Az újspiritualitás valamiféle hit igényéből keletkezik. A korábbi istenhit helyébe lép, amely elégtelenné vált, de hiánya érződik. Erre válaszként megjelenik például a buddhizmus felé fordulás, keleti vallások, a természetben keresett isten és más variációk.

¹¹¹ Filozófiai irányzat, ami az univerzális egységes hit elmélete. Képviselői: Carpenter, Raplh Waldo Emerson, Margaret Fuller, Henry David Thoreau, Amos Bronson Alcott.

újjaalakítására irányult”. (SKIERA, 2005.2:50) A transzcendenssel való kapcsolat keresése az életreformban felértékelődik, „*egy mindent magába foglaló – a világegyetemet felölelő – összetartozásban*” hittek (SKIERA, 2005.2:51), azonban hiányoztak elméleteikből az isten, vagy a túlvilág fogalmai. Ez az istenhez közelítés a filozófiai háttér vizsgálatánál a következő módon fogalmazódik meg: „*minden életreform: átfogó evilági gondolatrendszer része, amellyel az életreformot meghatározó hosszú távú (hosszú hullámú) történetfilozófiai összefüggéséhez jutunk, túlvilági és evilági találkozásához...*” (kiemelés tőlem) (KISS, 2005). Ennek jó példája a Rudolf Steiner nevéhez fűződő teozófia.

A mozgalmak középpontjában azonban a spiritualitás mellett főként az élet, ez ember (a nudizmusban például az emberi test) szabadsága, tisztelete jelenik meg. Éppen ezért az „*életreform a mindennapok, az élet (az élet definíciója nagyon is tág, minden az „élet”)* esztétizálása és szakralizációja, az *összemberi emancipáció átfogó értelmében.*” (KISS, 2005:46)

Mindez élet nagyfokú tiszteletét jelenti: az életigenlést, annak felértékelését, az emberi jogok és lehetőségek előtérbe helyezését. (A gondolat megjelenik Karácsony Sándornál is, akiben a Gyermek Őfelsége születik meg *A csucsai front* című művében leírt tapasztalatában, mint ideál, s a reformpedagógiák mindegyikében hasonlóképp.) De megközelíthetjük ezt úgy is, hogy egy átfogó gondolatrendszerben a túlvilági és evilági találkozását. Ezen keresztül a jobbá válást és általa valami isteni szférába

emelkedést, ami megszünteti az átjárhatatlanságot az evilági és a transzcendens között. Így a nevelés céljában is létrejöhet a kiteljesedés felé vezető gondolkodás.¹¹²

Az életreform eudaimonista, boldogságközpontú, mert szabad és emancipatív. Végeredményben „az életreform a közösségi emancipáció filozófiája”. Nem marad meg az egyén szintjén, hanem közösségben gondolkodik. Társadalmi szinten. Nem kizárólagosan az egyén, hanem ezen keresztül a világ megváltása válik lehetségessé.

Az „Isten” nem jelenik meg konkrétan a fentebbi leírások alapján az életreformban, ezzel szemben az istenhit jelentőségének növekedése megjelenik az életreform-motívumok között (lentebb olvasható). A kérdésben nem szándékozom igazságot tenni, a vizsgálatom szempontjából ez csak egy tényező.

3.2.2. *Életreform-motívumok*

Melyek azok a motívumok, amik alapján leírható, mit tekinthetünk életreformnak?

Ehrenhard Skiera szerint az életreform és a reformpedagógiai által közös motívumként kiemelhető életvezetési- és nevelési javaslatok a következők: a barátság és testvériség értéke a haszonelvűséggel, a profitorientált polgári etikával szemben; vezetője egy karizmatikus, tehetséges személy, aki a csoport akaratát képviseli – mint „közös jót”; érzelmi átélés és a saját aktivitás elsőbbsége, individuális sokszínűség az értelemmel szemben a tanulási folyamatban; a romlatlan gyermek a jobb világ garanciája; a misszió motívuma az emberiség jövőjéért való felelősségvállalással; „új

---

¹¹² A cserkészletben a gyermekideálban az autonóm gyermek, illetve a korának megfelelő fejlettségben tökéletes személy képe jelenik meg, és minden a jellemnevelésére szolgál, (Sík, 1922:16) önmagát a másikért feladni tudó, öntökéletesítő. Ez pedig az evilágin túlmutat – mégsem kell hozzá istenfogalom.

világ”, ahol kiteljesedhet az egyén; igaz-hamis élet közötti szakadék áthidalása, *mentés motívuma*. (VINCZE, 2009).

Baska Gabriella és Szabolcs Éva a következő szempontokat vette figyelembe a Népművelés (Új élet) című folyóiratot elemző munkájában: a természet utáni vágyódás; értékek szemben a modern világ elidegenedtségével; a vallásos élet felértékelődése; akaraterő, szemben a hatalmas értelmi erővel; egészségnevelés (a test fejlődése magával hozza a bátorságot, az öntudatot, a pozitív életszemléletet, a boldogság lehetőségét); a cigaretta és az alkohol elleni fellépés; a munkaiskola. (BASKA—SZABOLCS, 2005)

Ezek a szempontok vizsgálatom szempontjából kiemelten fontosak, mivel ezeket alapnak tekintem az életreform-mozgalmak leírásánál.

Krabbe csoportosítja az életreformot típusai szerint (SKIERA, 2005.2). Szerinte megkülönböztethető a perifériás életreform, a specifikus életreform és egy „külső kör”, ahová az ifjúsági mozgalmakat sorolhatjuk.

Néhány példa az említett mozgalmakra nudizmus (a test felértékelődése, szeretete, elfogadása), különböző vegetáriánus vagy egészségterápiás törekvések (fény, szín), a diéták, a kneip. A természethez való odafordulás jelentkezik a természetjáró mozgalmakban (Németországban a Wandervogel mozgalom¹¹³), erdei táborokban, az emancipációra törekvés a különböző nő-, illetve ifjúsági mozgalmakban. De

---

¹¹³ A német Jugendbewegungból alakult berlini Wandervogel mozgalmat, amelynek volt radikálisabb és kevésbé radikális vonala. Egyrészt hangsúlyozták a felnőttektől való elszakadást, amit az ifjúság osztályharcának tekintettek, másrészt megjelent egy népi, nemzeti vonása is. „mindezt valami őszinte, mélyről jövő, lelki szükségességéből teszi így az ifjúság” – írja. Ebben benne volt egy „ősi germán vándorlási kedv” és a „ki a szabadba!” eszméje is. (SÍK, 1930:6)

megjelenik a zene területén is: a falusi kórusok, Kodály „éneklő ifjúságában”, a művészetben a művésztelepek létrejöttében (például Gödöllőn).

Az életreform-mozgalomban tehát az élet minden területére kiterjedő a változás, ami egy spirituális megújítást céloz. Transzcendentális tartalmi idealizált eszmék, melyek az élet nagyfokú tiszteletére alapulnak. Céljuk a boldogság elérése, közösségi emancipáció, egyenjogúság.

4. A cserkészlet és az életreform-mozgalom

4.1. A cserkészlet és a reform törekvések kapcsolata

A cserkészletet a reformpedagógiához szokás kötni a szakirodalomban. A Pedagógiai Szemle 1984-es számában sorolja fel Mészáros István azokat a reformpedagógiai irányzatokat és képviselőit, amelyek alapját képezhetik a cserkészletnek. A „*polgári reformpedagógiák egyik kiágazásának*” tekinti. (MÉSZÁROS, 1984) Ilyenek a rousseau-i gyermekszerű életkeretek, az ember természetes fejlődése, az ifjak nevelésének természetes, emberi és gyakorlati jellegűségének hangsúlyossága. Alapot teremt még a német filantrópia, az angol E. Spencer gondolkodása, akinél az egyéni cselekvőképesség jelenik meg, Dewey, akinek eszményképe a cselekedni tudó ember. Claparède pedig a gyermekek pszichológiai adottságaihoz való alkalmazkodásra hívta fel a figyelmet, éppen ezért szorgalmazza a játékos nevelésszervezést. A reformpedagógiák intézményesült formája a Cecil Reddie-hez kötődő „New School”, vagy ide sorolja a már korábban német Wandervogel mozgalmat, amely a természetbe viszi a gyerekeket.

A reformpedagógiai jegyek vizsgálatával foglalkoztak már a cserkészletben, de ezek további ismertetése nem célom. Lényegében a cserkészlet jelenlegi alapelveiben is változatlanul szerepelnek a cselekedve tanulás, az élménypedagógia, a természetszeretet, az életkori sajátosságokhoz igazított korosztályi nevelés, az őrsi munka, mint közösségi nevelés, az értékfókuszosság. Ezek a tartalmak a reformpedagógiai elgondolásokhoz kötik a mozgalmat, bár tudjuk, *„Semmi elvontan elméleti, semmi merevség, semmi kötöttség nincs ebben az elgondolásban, és ha jól megnézzük, a rendszert alkotó elemekben eredetiség is alig van”*. Sík Sándor *„egy zseniális pedagógus egyéni gondolatai”*-nak nevezi a mozgalmat, annak ellenére, hogy Baden-Powell katonatiszt volt, nem éppen reformpedagógus. (SÍK, 1930:6).

Ezzel szemben Sík Sándor maga is megkülönbözteti a mozgalmat a reformpedagógiáktól: *„A cserkészlet az egész fiút igénybe veszi, leköti, foglalkoztatja, fejleszti. A maga szolgálatába állítja annak minden erejét és képességét, értelmet és lelkesedést, fantáziát és alkotó kedvet, regényes hajlamokat és önállósági vágyat. Keretei közé vonja a fiú minden tevékenységét: vallási életet és iskolai munkát, családi kapcsolatokat és barátkozást, egyéni hajlamokat, olvasási és játékkedvet.”* (SÍK, 1930:6-8) Ennek értelmében a reformpedagógiáktól a cserkészletet abból a szempontból különíti el, hogy mennyire átfogó az a rendszer, amiről szó van. A cserkészlet programja az élet minden területére kiterjed és ez a jellegzetessége az életreformmozgalmakhoz viszi közelebb.

Ezen kívül a mozgalmat kutató Gergely Ferenc azt írja, hogy kapcsolódik a kor pedagógiai törekvéseihez a klasszikus herbarti gyakorlat ellen, egy egész

személyiséget nevelő és oktató, önálló tanulásra kész személy eléréséhez – az iskolán kívül. Ez az egység különbözteti meg a pedagógiáktól, hogy a fiúk önálló életének sérelme nélkül irányít öntevékenységen keresztül. (GERGELY, 1989)

4.2. Az életreform-motívumok megjelenése a cserkészletben

A fejezetben a cserkészmozgalom meghatározó országos vezetőjétől, Sík Sándortól származó források és más irodalmak, valamint a cserkészlet gyakorlatából merített példák segítségével keresem a mozgalomban megjelenő életreform-motívumokat. A fentebb Skiera, valamint Baska Gabriella és Szabolcs Éva nyomán említett motívumokat használom fel szempontsorként.

1. értékek szemben a modern világ elidegenedettségével
2. barátság és testvériség a haszonelvűséggel szemben
3. a természetesség elve, a természet utáni vágyódás, egészségnevelés (bátorság, pozitív életszemléletet, a boldogság lehetősége)
4. érzelmi átélés és a saját aktivitás elsőbbsége az intellektuális hatásokkal szemben, akaraterő, szemben a hatalmas értelmi erővel
5. gyermek a jobb világ garanciája
6. misszió, vallásos élet felértékelődése
7. igaz-hamis élet közötti szakadék áthidalása
8. vezetője egy karizmatikus, tehetséges személy, aki a csoport akaratát képviseli
9. a munkaiskola

A 8-9. pontok vizsgálatától eltekintek, mivel a munkaiskola egy túlzottan speciális terület, amely nem általánosítható az életreform programokban, illetve a karizmatikus

vezető kritériuma önmagában még nem igazoló tényező – nyilvánvalóan lennie kell vezetőnek, aki személyiségevel jelképezi a közös célokat, mégis olyan motívumnak találom, ami a legtöbb szerveződésre igaz lehet, nem megfelelően elvonatkoztható.

A modern világ *elidegenedettségevel szemben* egy pozitív, boldog élet lehetőségét kínálja-e a cserkészet?

Idézem Sík Sándor gondolatait: „A cserkészlet ráébreszti a fiút az egészséges, erőteljes, gazdag élet lehetőségére, aztán életi a fiúval ezt az életet”, „akárhol nézünk bele ebbe az életbe, kedélye, vidám, mégis tudatos és komoly szervezett mozgást, életet fogunk látni”. (SÍK, 1930:21) A boldogság megélése először annak megtapasztalásával kezdődik, majd az élmény megőrzésével és fenntartásával. Ezeket a tartalmakat egy cserkész tábor során van lehetősége megélni a fiataloknak. A tábor kiszakít az elidegenedett városból, visszavisz a természetbe, segít megélni az elveszített korábbi harmóniát. Segít ebben a napirend, amely rögzíti például mindennek a helyét (reggel az imának, a tornának, majd a rendrakásnak; az étkezések rendszerének; a fizikai erő igénybevevő tevékenységeknek, legyen az túra, sátorverés vagy játék, a közös építkezés). A tábor ideje alatt a napot gondosan felépítve belefoglalja a munkát (fagyűjtés, építkezés, főzés), a pihenést (csendes pihenő), a szolgálatot (naposság: konyhai kisegítés, vízhordás a közösség számára), a tanulást, a testmozgást (játék, torna), az imát (reggeli és esti szertartások), az étkezéseket, a személyiség fejlesztési lehetőségének minden vetületét. Az élet ritmikus megszervezése, a hasznosan eltöltött idő örömteli élményt ad a fiataloknak.

Baden Powell, a mozgalom alapítójának könyve *A boldogulás ösvényein* 1935-ben címmel íródott, melynek központi gondolata a boldogság elérése. A cserkészlet célja tehát olyan út felkínálása, mellyel az elérhetővé válik a fiatalok számára a boldogság. Segítségül szolgálnak a cserkészlet törvényei ehhez; szorosan kapcsolódik a nyolcadik cserkészlet törvény: A cserkész vidám és meggondolt. Ez a törvény az életörömet, a mértékletességet sugallja.

Az elemzéshez hasznos adalék Mészáros István leírása a cserkészlet céljairól: „*megszervezni a 12-18 éves fiúk szabadidejét életszerűen, számukra érdekesen, játékosan, nekik való módon, mégpedig úgy, hogy felnövekedve ezáltal kivédhessék a polgári-városi fejlődés ártalmait, egyoldalúságait.*” Itt arra hívja fel a figyelmet, hogy *a szabadidő tudatos megszervezése a városi veszélyekkel szemben vértéz fel.* (MÉSZÁROS, 1984)

A *barátság és testvériség* szintén sarkalatos pont a cserkészletben. A cserkészlet törvényei közül a negyedik: *A cserkész minden cserkésztestvérének tekint.* Tartalmában az egyenlőség, elfogadás, együttműködés fontosságát fejezi ki. De a testvériség mellett a másik személyért (tágabban társadalomért, hazáért, emberiségért) végzett munka, szolgálat is megjelenik. A törvények közül erről szól az, hogy *A cserkész másokkal szemben gyöngéd, magával szemben szigorú,* valamint az, hogy *A cserkész ahol tud, segít.* Sík Sándor is a szolgálatkészséget emeli ki, mint kötelességet: „*a fiút semmi sem zavarhatja abban, hogy a maga életét élje, de ahol mindennek mégis felsőbb avatást és jelentőséget ad a szolgálatnak (Isten, haza, embertárs szolgálatának) mindent irányító szelleme*” (SÍK, 1930:21)

Az életreform és reformpedagógia közös háttérmotívumai közé tartozik a természethez való közelség, visszatérés, ami alatt a természet értékeit és az ember (gyermek) természetes fejlődését is értik. (NÉMETH, 2011) Összefügg az új *spiritualizmussal*, amely az *ember és a természet, illetve a kozmosz összetartozásának* élményét keresi pl. reformkereszténység. Ebből adódik a természethez való közelítés, mivel számukra a *természet a „menekülés útja”*, a romlatlanság, mivel egyben „a gyógyulás útjává” válik számukra. (SKIERA, 2005.1:26) A pedagógiában éppen ezért jelenik meg a testmozgás, tánc, éneklés, természet megfigyelése. *„Azokat az eszközöket helyezték előtérbe, amelyek közvetlenül meghatározzák a dolgok jellegét, és az ember lényegéhez is közelebb visznek”* (SKIERA, 2005.1:27) *Így tudják leküzdeni a civilizáció ártalmait, ez jelenti a „megváltást”*.

A természethez való közelség a cserkészletben nem csupán a természetjárásként értendő. Részen tartalmaz ezen kívül túlélési praktikákat: tűzrakás, sátorozás, csomózás, időjárás és a környezet megfigyelése, időmérés óra nélkül, tájékozódás, térképészet. Valamint önmaguk megértését, a természethez fűződő spirituális viszony, az „abbólvalóság” érzése is megjelenik. Erre egy gyakorlati példaként szolgál a „fél óra egyedül az erdőn” gyakorlata, melynek lényege az, hogy megadott időt el kell tölteni az erdőben egy rögzített ponton, és megfigyelni, mi történik. Ez a feladat nem csak a figyelmet fejleszti, hanem önreflexiós folyamatot is elindít.

Az erdei iskola intézményének gyökerei ide is visszanyúlnak. A cserkészletben a nomád táborozás az *indián romantika* mellett a nomád életkörülmények közötti alternatív életmód kialakításának lehetősége. A táborozás során maguk építik fel

„lakásukat” a cserkészek sátraikkal és bútoraikkal (kerítéssel, kapuval, asztallal, szerszámtartóval), és minden szükségletüket maguknak kell ellátni, megkeresni annak módját, hogy mi történik akkor, ha nincsenek meg a civilizált körülmények. Az élőlények, gyógynövények megismerése, megfigyelések, nyomolvasás gyakorlatán keresztül tanulnak a cserkészek az őket körülvevő természetről.

Az életreform mozgalom felhívta a figyelmet arra, hogy a vallás háttérbe szorult, az iskolához hasonlóan az egyház sem tudja kielégíteni az emberek igényeit, nem tudott számukra megfelelő alternatívát kínálni. Megjelenik a lelki élet megerősítésének igénye, egyfajta új vallásosság. A cserkészlet a kezdetektől magában foglalta az istenhitet, sőt, Magyarországon az első csapatokat a református, illetve a katolikus egyházi szervezetek hozták létre. Sajátos jegye a magyarországi mozgalomnak a felekezetek nyitottság. A cserkészvezetők gyakran papok, lelkészek (többek között Sík Sándor, vagy Megyercsy Béla).

Az érzelmi átélés és a saját aktivitás a cserkészlet módszertani kultúrájában, a cselekedve és az élményekre alapozott tanulásban határozottan és kiemelten jelen van. A cserkészletben nem az elméleti tudáson a hangsúly, főként gyakorlati ügyesség számít. Mészáros István a cserkészetről szóló összegzésében a cserkészlet gyermekképeként az öntevékeny (kreatív), teljes embert említi (MÉSZÁROS, 1984). A cserkészlet a fiatalokat „az élménynek erejével nem is neveli, hanem saját magukkal nevelteti őket, hogy harmonikus, egész ember válják belőlük”. Emellett „élni és cselekedni engedi, cselekvésre inspirálja a gyermeket” (SÍK, 1930:8)

Ehhez kapcsolódik, hogy az *akaraterőnek* nagyobb hangsúlyt tulajdonítanak az értelmi erővel szemben. Ez válhat a jellemnevelés eszközévé (amely Sík Sándor eszményképe). A Sík Sándor szerinti ideál a jellemes ember, aki saját tudatos munkájával alakítja ideáljához önmagát, illetve a minél teljesebb ember, minél jobb magyar kialakításán fáradozik önmagában. Ennek módja az önkéntesség (amely a saját akarat helyett a másik szükségleteinek figyelembevétele, önmagunk háttérbe szorítása). Sík Sándor hangsúlyozza, hogy a cserkészlet nem kényszer, hanem a „*közös életeszmenyt, illetőleg az azt követők közösségét önként választók és vállalók pedagógiája*” a „*szabadság pedagógiája*” (MÉSZÁROS, 1989). Ebben a gondolatban találkozunk Karácsonnyal. Ő a gyermeki autonómia híve, a szabadságra nevelésé, illetve az altruista, önmagát feláldozni készség kifejtése mellett foglal állást. Gergely Ferenc teszi hozzá: „*a törvények megtartása az akarat műve, nem az értelemé: átélni, átéltetni!*” (GERGELY, 1989) Sík Sándor fogalmazza a törvényekről ugyanezt meg: „*az erkölcsprédikálás körülbelül semmit sem ér. A törvény kifejtése önmagában csak az értelemhez szól, a törvény megtartása pedig nem az értelemnek, hanem az akaratnak a műve, és ha a nevelő meg nem építi a hidat az értelemtől az akaratig, akkor alig tett valamit a cél elérésére.*” (SÍK, 1922:21) „*A fiú irtózik mindattól, ami őt leköti, szabadságát korlátozza; ... a cserkésznevelő a szenvedélyek elleni harcot, mint a lélek szabadságának harcát állítja be, amely ellen harcolni kell, ha a rendetlen szenvedélyek rabságában görnyedni nem akarunk.*” (SÍK, 1922:9)

Fontos motívumként jelenik meg az a szemlélet, mi szerint a gyermek a *jobb világ* garanciája. Ez a motívum feltételez egy pozitív, fejlődőképes gyermeket, akiben

megvan a jóra való hajlam, amely a személyiség kifejlődésének termőtalaja. „*A cserkészlet tehát minden fiúban feltételezi a jónak csíráját, erős ma meggyőződése, hogy a fiúk alapján véve jók, mert a tettvágy, az energia, mely lelkük mélyén lappang, ha öntudatra ébred, a legszebb erényekké képes fejlődni.*” (SÍK, 1922:9) Ez ugyanis magával hozza azt, hogy magán keresztül tud jobbitó hatást kifejteni. „*a mellett, hogy újat akar, beleilleszkedik a társadalomba s belülről fog hozzá javító munkájához [...] A cserkészlet ifjúságában akarja újjáalakítani a társadalmat*” (SÍK, 1930:6-8)

Az igaz-hamis élet közötti szakadék áthidalásának gondolata tartalmilag nehezen értelmezhető: döntés az igazság oldalán, túllépve az erkölcsi törvények betartását, a cserkészlet segítséget kíván adni abban, hogy a fiatal saját identitását megtalálja. A *cserkész egyeneslelkű és feltétlenül igazat mond* – szól az első törvény. De az igazság nem erkölcsi értelemben lehet a hitelesség, vagy az önmagához való hűség is. „*A régi pedagógiai elv kiinduló pontnak az erkölcsi elveket, a törvényt vetette fel. A cserkész pedagógia szakít ezen felfogással. Neki főgondját képezi, hogy az ifjú önmagára rátaláljon...*” (SÍK, 1922:9)

Végül két olyan motívumra térek ki, amelyeket részben vitathatónak tartom, hogy az életreform-mozgalom sajátjai lennének – a munkaiskola jelleg és a karizmatikus vezető -, ám megjelennek a mozgalom gyakorlatában.

Bár a cserkészlet nem *munkaiskola*, a gyerekek megtanulnak dolgozni egymásért és másokért is. Illusztrációként példa, hogy a világháború időszakában a cserkészek részt vettek kármentesítési szolgálatokban, betegápolásban, sőt a budapesti fiúk megműveltek egy földdarabot azért, hogy segítsék az élelmiszer előállítását. Mindez

azonban nem kötődik intézményi keretekhez, mégis hasznos és rendszeres munkavégzésként jelentek meg. (GERGELY, 1989)

A karizmatikus vezetőre jó példa a cserkészetet alapító Robert Baden-Powell, aki felelősségét vállalva, gyakran utazott azokba az országokba, amelyekben működött a cserkészet. Magyarországon is karizmatikus vezetőegyénségek kerültek a cserkészek elé példaképp, mint Teleki Pál miniszterelnök, Sík Sándor, akik jelentősen meghatározták a mozgalom arculatát.

4.3. Részösszegzés

A fentiek alapján főként Sík Sándor és a cserkész mozgalom gyakorlatával támasztottam alá azokat a szempontokat, amik alapján igazolni véltem a cserkészet és az életreform-mozgalom kapcsolatát. A megjelölt motívumok mindegyikére adható példa a cserkészetben, és a mozgalom eszmei háttere is megfelel az életreform-mozgalom céljainak. Mégis azt gondolom, hogy a cserkészet értelmezhető reformpedagógiaként, életreform törekvésként, de egy önmagában létező, szuverén mozgalomként is. Létrejötté azonban feltétlenül kötődik az adott korhoz, amelyben rajta kívül más, több hasonló jellegű szerveződés is létrejött, melyek mind ugyanazokra a problémákra próbáltak választ adni.

A cserkészet talán egy olyan egyéni út, amely koncepciójában az egész embert neveli (testét, szellemét és érzelmeit, vagy ha tetszik akaratát), felismeri a gyermeki létforma szuverenitását és jogkörét, és az ő érdekeit figyelembe véve alakítja a tanulási-nevelési környezetet. Életprogramot kínál a korábbi életmód helyébe vagy mellé, egy lehetséges közösségi alternatívát, amely az egyén életében képes a

megváltás, a paradicsomi állapot reményét kelteni. Mint misszió, a társadalmi élet jobbítására törekszik.

Ha pedig elfogadjuk, hogy a cserkészlet az életreform-mozgalom része, Krabbe besorolása alapján, mint ifjúsági mozgalom az életreform törekvések „külső köréhez” tartozik.

5. A magyarországi cserkészlet

A következőkben a cserkész mozgalmat más szervezetek között helyezem el, amelyek Magyarországon a korszakban létrejöttek. A fejezetben sorra veszem a század elején megalakult mozgalmakat, szervezeteket, amelyek felekezethez kötöttek, vagy katonai célt szolgáltak, illetve különválasztom a gyermek- és serdülő mozgalmakat, amelyek nem kötődnek egyikhez sem (nem zárva ki belőle a militarizmus, vagy az egyházi jelenlétet, befolyást), a civil szférából indulnak és ez tartalmukban is jelentkezik.

Magyarországon a századelőn számos szervezet alakult meg. (P. MIKLÓS, 1997) 1907-ben már 609, elsősorban nemzetiségek lakta településen összesen 620 ifjúsági egyesület működött. Az állam ellenőrizte az egyesületalakítást, kivéve az egyháziakat. A fő szerve a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium és a Belügyminisztérium volt. Bizonyos irányzatokon a Hadügyminisztérium felügyelete érezhető hatását (leventék). A tárgyalt időszakban az állam intézkedett a testnevelésről (1921-ben hozott testnevelési törvényt), később a leventeintézmény elindításával a katonai előképzésről.

A teljesség igénye nélkül néhány példa a különböző irányzatok mozgalmából a század elején P. Miklós Tamás gyűjtéséből.¹¹⁴ Katolikus egyházi szervezetekként alakultak meg a Regnum Marianum, az Ifjúsági Mária Kongregáció, vagy az Eucharisztikus Gyermekszövetség, a református felekezetben pedig a Református Ifjúsági Egyesület, amely a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Nemzeti Szövetségévé alakul, a lányok nevelésében pedig a Magyar Keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetsége, valamint a vasárnapi iskolák működtek közre. *Zsidó, vagy cionista* szervezetek közül a Mizrachi-szervezet, az Erec Israel Haovedet, vagy a Somer Hacair alakultak meg.

Egy másik irányvonalat képviseltek a militarista szervezetek, mint az 1872-ben létrejött Ifjúsági Véderő, később a Nemzeti Falanx (1907). Külön csoportosíthatók a serdülőmozgalmak, amelyek főként polgári jellegűek voltak, ezek között jött létre a cserkészlet is.

A civil szférában a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa a századelőtől az ifjúsági egyesületekhez kapcsolódó népkönyvtárakat állított fel. De működtek iparostanonc-iskolai otthonok, és munkásmozgalmi szerveződések, mint a Magyar Ifjúmunkások Szabadszervezete

5.1. A cserkészlet történeti aspektusai

A cserkészlet történetének mélyreható vizsgálatát Gergely Ferenc végezte el, aki az 1910-48 közötti időszak eseményeit világította meg. A fejezetben az időszak

---

¹¹⁴ Bő felsorolást ad erről P. Miklós Tamás Gyermek- és ifjúsági szervezetek a XIX–XX. századi Magyarországon című tanulmányában.

áttekintését az általa összegyűjtött forrásanyag alapján egészítem ki. Ez alapján tekintem át a cserkészzet megalakulását és főként magyarországi kifejlődését.

Elemzési szempontom elsősorban a felekezetek szerepének megvilágítása a mozgalom történetében, valamint a meghatározó eszmei irányzatok alakulástörténetének követése. Ennek szellemében közelítem meg a történeti eseményeket.

A cserkészzet megalapítója Robert Baden-Powell angol katonatiszt, aki Indiában, Dél-Afrikában szolgált 1910-ig, amikor tartalékállományba helyezték. Szolgálat idején 1899-ben Mafekingnél megszervezte kémlelő, járőrségi feladatokra a fiatalokat. Képzésük során arra épített, hogy a fiúk természetéhez igazodva gyorsabban tanulnak, a rájuk bízott feladatokat lelkiismeretesen végzik el. 1907-ben Brownsea szigetén tábort szervezett, őrsi rendszerben dolgozott és egyenruhát adott a fiúknak. A különböző társadalmi körökből érkező fiúk napirend szerint táborigyűléseket tanultak, melynek fontos része volt, hogy együtt vett részt velük ebben Robert is.

Elméletét áthatja a filozófiai idealizmus, az utópizmus és az evolucionizmus a társadalomszemléletében, erkölcsiségét pedig a polgári humanizmus. Vallási nevelés felekezetköziségben, öntevékenység és önállóság, individualizálás és közösségi nevelés tartoztak a fő irányultságokhoz. Elsősorban a serdülők életének megújítására törekedett. Ehhez lehetett hozzáigazítani az egyéni nemzeti jelleget.

5.2. *A cserkészlet magyarországi irányzatai*

Magyarországon a cserkészlet több ágon indult el, amelyek az egyházi (a katolikus, a protestáns és a zsidó) felekezetekhez kapcsolódtak, vagy a német mintát alapul véve a katonai jelleget öltötték (Őrszem mozgalom).

A kezdeti törekvések a felekezetekhez kötődnek. A protestáns Szilassy Aladár fordított a cserkészek alapkönyvéből angliai útjáról hazatérve, Králik László pedig a nagybecskereki piarista gimnázium értesítőjében jelentetett meg a *Scouting for boy's* egy részét 1909-ben.

Az első cserkészcsapat a Budapesti Református Ifjúsági Egyesület vasárnapi iskolájának serdülő alosztályából nőtt ki, melynek vezetői Megyericsy Béla, Szilassy Aladár és Victor János voltak. Elkötelezetten álltak ki a „bibliás cserkészlet” mellett, a mély valláserkölcsei nevelési eszközét látták benne. Közeledtek a néptömegekhez (mivel a Keresztyén Ifjúsági Egyesület is alapvetően sokféle társadalmi státusú fiatallal dolgozott), törekedtek a felekezeti közelítéshez. (Megyericsy óva intett a vallási közömbösségtől, a több ágazat egyesítésétől!)

Ezzel párhuzamosan a Budapesti Regnum Marianum egyházközség és a Zászlónk folyóirat képviselte a katolikus oldalt, Izsóf Lajos pap, Sík Sándor álltak az élén. Szorgalmazták a csapatok önállóságát, mivel időt akartak hagyni a magyar cserkészlet sajátosságainak kialakulására. Mégsem jött létre önálló szövetség a felekezetek szerint.

A zsidó, cionista cserkészletet a Kanitz testvérek és Bing Ede János képviselte. (GERGELY, 1989)

Sajátos változat volt a tanárok, politikai támogatottságot élvező Őrszem mozgalma, amely nem a valláserkölcset, hanem polgári humanista laikus erkölcsöt támogatott, így

nagy hangsúlyt kapott a testi nevelés, a sport és a katonai képzés. Tass József és Demjén Géza irányították. Ezeket a militarista vonalakat a Hadügyminisztériumok minden országban felkarolták.

Mindháromban azonos volt a hazai nacionalizmus törekvése. (GERGELY, 1989)

A közös szövetség létrehozása 1912-re vált aktuálissá, a felekezetek közeledését hozta az őrszem mozgalom ellenében, aki ellen együtt erősebbek voltak. „Az isteni akarat indítása egyesítette a protestáns-katolikus vonalat”. Egy évvel később az őrszemekkel egyesülve a Magyar Cserkész-Őrszem Szövetség jött létre.

Az 1. világháború alatt megerősödtek a csapatok fiatal vezetői, mivel az idősebbeket szolgálatra hívták. Segítő munkákat végeztek a cserkészek ebben az időben. A széthullás nem következett be, de az őrszem erősödött a háborús helyzetben premilitarista jellege miatt. 1919-ben másodszor alakult újjá a szövetség. Háttérbe került a nemzeti-keresztény vonal, úttörőknek¹¹⁵ kezdték nevezni őket. A szövetség szeptemberi, harmadik megalakulásakor döntöttek a nemzeti eszme és az Istenhez való hűség mellett.

Az állami irányítás alkalmas eszköznek látta a katonai parancsnokság utánpótlásának kinevelésére a cserkészek vezetőit, azonban kifejezetten erre a célra létrehozták a levente mozgalmat.

Horthy védnöksége alatt kezdődött meg az állami befolyás erősödése a mozgalom életében, a Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium közvetlen befolyással volt a csapatok életére. 1922-ben létrehozták a főcserkészi intézményt, amely élethosszig tartó pozíció volt. Az államfő nevezte ki, és az ő személye képviselte a mozgalom

---

¹¹⁵ Az úttörők a szovjet pionírok mintájára jöttek létre, akik a szovjet embereszményt valósították meg.

egységét. Erre a posztra Teleki Pált jelölték, egy év után egészségi állapotának meggyengülése miatt Khuen-Héderváry Károly vette át, akit Farkas Ferenc követett, Teleki pedig tiszteletbeli főcserkész maradt élete végéig. (GERGELY, 1989)

A húszas években a cserkészletbe belépők önként választhatták meg, hogy mely felekezet csapatába szeretnének tartozni (ez biztosította a felekezetköziséget).

A vezetők képzését az eltérő eszmék alakították: Sík Sándor a jellemnevelés fontosságát hangsúlyozta, míg Karácsony Sándor a társaslélektant, a pedagógusok a reformpedagógiai törekvéseket, a katonai vonal pedig az angol mintát tartották fontosnak. (GERGELY, 1989)

A megújuló Habsburg restauráció időszaka a húszas évek végén ismét az egyházak előretörését hozta, mivel a lelkek védelme került előtérbe, annak ellenére, hogy a cserkészlet alapításakor nem egyházi mozgalom volt. A valláserkölcsekre alapozott életmód, a vallásosság a közös pontok keresése volt jelen, ahol ellenfelek, de nem ellenségek álltak egymás előtt. Krisztust állították a középpontba. Az egyházi erőttöbbletet mutatták a csapatfenntartói összesítések, ahol közel kétszer annyi csapatot tartott fenn egyház, mint az állam. Tolódnak a felekezetköziség felé.

A református iskolák legtöbbször alakul csapat, a tanoncok bevonásával a társadalmi különbségek csökkentése is lehetővé válik. Az evangéliumi elv ápolásának érdekében létrejön az ICHTHYS¹¹⁶, és új irányzatként egy népi-nemzeti megújító törekvés jelentkezik a falu kultúrája felé fordulásban.

---

¹¹⁶ Lelkiségi szerveződés a protestáns felekezetek összefogására a cserkészmozgalmon belül. „A közösség neve egy mozaikszó, az őskeresztény hitvallás négy szavának kezdőbetűje, amely fonetikusan: Iészuszosz Chriosztosz Theu Hüjosz Szotér, vagyis Jézus Krisztus Isten Fia Megváltó. Célkitűzése a kriszto-centrikus evangéliumi hitet és értékrend megvalósítása.

Elérés: http://ichthyscserkesz.hu/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=2&Itemid=3

A zsidó cserkészzet megítélése ellentmondásos volt a vezetőség egy részének körében, jelenlétük „bizalmasan” nem volt kívánatos, és az antiszemita tagok szeretnék volna kizárásukat. 1921-ben megszületett a numerus clausus, és ez volt az első lépés, amikor korlátozták az önkéntes csapatválasztást: más felekezetű csapatban 5% lehetett zsidó. A szövetség nem akarta tagjai között látni őket. Válaszként sokan emigráltak, sokan bizonyítani akartak, de gyakran kihasználták őket, mások pedig ágáltak amellett, hogy ők is cserkésztestvéreik. Zsidó cserkészek utoljára 1933-ban vettek részt a gödöllői jamboreen.

A harmincas években katolikus nagygyűlést tartottak a belső egység erősítésére (Actio Catholica), létrehozták a Táborkereszt lapot, majd 1937-ben a Táborkereszt magazinén papok vezetői bevonását is célként fogalmazzák meg; a katolikus oldal befolyása nőtt a cserkészzetben, ami feszültséget generált. Mégis a zsidósággal szemben egységbe tömörült a katolikus és protestáns oldal, akik az asszimilációra törekedtek. 1935-ben válaszként a zsidó cserkészek önálló szervezetet hoznak létre. (GERGELY, 1989)

A magyarság megmentésének gondolata erősíti fel az eddig sikertelen falucserkészzet, illetve a regös munka beindítását. 1937-ben az addig csapatokban zajló munkát Morvay Péter szeretné összefogni. Öregcserkészek feladatául jelölik ki a Teleki által támogatott programban 1939-ben a néprajzi anyag gyűjtését, illetve a népi kultúra terjesztését a faluban. Ennek részese Karácsony Sándor, üdvözlük a népi írók, valamint a népi-nemzeti nevelés eszközét látják benne.

A katolikus és református egység a fasizmussal szembeni kiállásban megvalósul Teleki Pál halála után azonban folyamatos megfigyelhető egy birkózás a két felekezet

részéről. A református Ichthys-dandár mozgalma minden protestáns lelki gondozását feladatának érezte, amivel más csapatok életébe is beleszólása lett volna, sőt önálló szövetség alapításán is gondolkodtak. A közelítéshez mindkét oldalnak vissza kellett fognia ezeket a szélsőséges kezdeményezéseket.

A zsidóellenesség a cserkészeten belül is felütötte fejét, ami először a származás igazolásáig, majd végül addig terjedt ki, hogy az alapszabályba foglalták a zsidó csapatok feloszlását 1940-ben.

1945-ben színes a paletta az irányzatok tekintetében, mivel a regösség, az angol katonai alapok és a polgári liberalizmus mellett vannak jelen a katolikus felekezeti képviselők. A MADISZ-szal összekapcsolódó munkában a valláserkölcsei nevelés és a demokratikus szemlélet hatja át az újjászerveződési törekvéseket. (GERGELY, 1989)

A vezetőválasztásnál megosztottság figyelhető meg egy népi-nemzeti, illetve egy katolikus oldal szétválásában. Az októberi közgyűlésen ismét katolikus vezetés érvényesül (Teleki Géza főcserkész és Sík Sándor elnök személyében). Ezt a szétválást erősíti a népi és a protestáns szervezetek egyesítési törekvése. A szervezet betiltása és az 1946-os Rajk-féle újra engedélyezés után a Magyar Cserkészfiúk Szövetségében a demokratikus, szabadságszerető szellem, népi cserkészszeme ölt testet, amiben Karácsony Sándor személye meghatározó, ezzel ismét a felekezetek közeledése kezd érvényesülni, mivel engedélyezi a vegyes csapatok létrehozását, de nyitottak a regösség és a baden-powell elvek felé is. (Ez csak részben csillapította a kedélyeket.) Részt vett Sík Sándorral közösen a katolikus cserkész vezetők Assiszi Szent Ferenc

munkaközösségének gyűlésén, ami a vegyes, marxista összetétel ellenére a katolikusokat erősíti meg.

Karácsony az egységet igyekszik képviselni, ez mutatkozik meg abban a gesztusában is, hogy a franciaországi dzsemborira induló és onnan hazaérkező cserkészeket kísérte az állomásra.

Az 1946-ban létrejövő Úttörő Szövetség kielégíti azt a hiányt, amit a cserkészlet nem tudott megteremteni: csatlakozik az iskolákhoz, ami nagy támogatást biztosít számára a baloldali hatalom mellett. Létrejöttek a feltételek a gyermek- és serdülőmozgalmak egyesüléséhez.

Ennek előkészítése volt a Cserkész-Úttörő Összekötő Bizottság létrejötte, és Jánosi Sándor, illetve Karácsony Sándor tiszteletbeli úttörővezetővé avatása. Ezzel azonban a baden-powell-i elvek látszottak elveszni. Az úttörők céljait mégsem tekintették ellentétesnek a cserkészlet céljaival, az egység reményében dolgoztak, úgy hitték, hogy a cserkészlet értékei és hagyományai nem tűnhetnek el. 1948-ban véget ért a legális működés a rendszerváltásig. (GERGELY, 1989)

5.3. Részösszegzés

A cserkészlet a századelő mozgalmi között a serdülőmozgalmak sorában jött létre. Magyarországon az eszmei irányvonalat tekintve jelentős változások következtek be. A kezdeti két-három pólus, az egyházi és a polgári, militarista irányzatok kibővültek, színesedtek a húszas években a regős cserkészlet népi-nemzeti, kultúraközvetítő irányzatával. Az erőviszonyok áthelyeződtek az egyházi vonalról a háborús időkben a premilitáris szervezetekre, majd a békés időszakban a katolikus és a protestáns

felekezetek kerekedtek felül. A népi-nemzeti vonalnak kedvezett a harmincas-negyvenes évek politikai környezete. A negyvenes évek közepén a minden irányzat egységesítésének törekvése a Magyar Cserkészfiúk Mozgalmában jelentkezett, azonban ekkor már késő volt, az Úttörő Szövetséggel való együttműködés a cserkészlet beolvadásának kényszerűsége előtti utolsó próbálkozásként ment végbe.

Összességében mégis egységes maradt a Magyar Cserkészszövetség, annak ellenére, hogy vezetőségének nézeteit a sokszínűség jellemezte. Nem alakult más olyan szövetség, amely felé ne jelent volna meg együttműködési kísérlet (az őrsem mozgalom magától elhalt, az úttörökké váláshoz először nem volt még meg a lehetőség, majd a második alkalommal bekebelezte a teljes szervezetet).

Ebből egyedüli kivétel a zsidó cserkészlet, amelyhez kezdettől távolságtartó, majd elutasító és kirekesztő volt a viszony. Részükről megvolt a törekvés az egységre, de a viszonzatlanság következtében alapítanak önálló szövetséget. A közeledés soha nem történik meg aztán, és a zsidó cserkészlet megszűnni látszik (ma sincs bejegyezve zsidó szövetség, inkább más szervezetek tömörítik magukba a zsidó fiatalokat pl. a Somer).

Trencsényi László egyfajta dinamikára mutat rá a mozgalmak alakulásában. A civil szférából eredő mozgalmak önállóan indultak, egy idő után egy új stabilitásba igyekvő állam felfedezte őket, kitüntette figyelmével, gyarapította őket politikai, később anyagi támogatásával, majd az állam bekebelezte őket.(TRENCSÉNYI, 1997) Ezt a folyamatot a cserkészletben hasonlóképp végigkövethetjük történetének 1948-ig terjedő vizsgálatában. Dolgozatomban nem vizsgálom a további időszakokat, de egy kitérőt mégis tennék a gondolat kapcsán. A Magyar Cserkészszövetség 1989 után ismét

újjáalakult, megfogadva a politikamentességet, ahogy alapszabályában olvasható is. Elgondolkodtató kérdés, hogy felismerve a politikai befolyás hatásait, hogyan folytatja útját? Fenyegeti-e az előbb felvázolt dinamika megismétlődése a magyarországi cserkészéletet?

6. Karácsony Sándor szerepe a magyarországi cserkészéletben

A cserkészélet, mint életreform-mozgalom sajátos jellege a felekezeti meghatározottság.

Dolgozatomban a fenti ágazatok közül nagyobb figyelmet szentelek a református cserkészéletnek, mivel az első számú cserkészcsapatnak a kor kiemelkedő pedagógusa, Karácsony Sándor is tagja és szervezője volt. A fejezetben kiegészítő forrásokkal szeretnék hozzájárulni Karácsony Sándor a cserkészélettel kapcsolatos tevékenységének mélyebb megismeréséhez.

A Karácsony Sándorról és a tőle származó szakirodalom mellett levéltári anyagokat is felhasználtam a munka során. Jelentős forrás egy, a Budapesti Keresztyén Ifjúsági Egyesület Senior tagjának (Pusztai János) 2000-ben íródott visszaemlékezése, melyet a KIE történetéről írt.¹¹⁷ Ebben gyakran szerepel dr. Karácsony Sándor neve, aki tiszteletét pedagógiai nézetei, „áhitatos” munkája miatt érdemelte ki, illetve néhány konkrét eseményt is megnevez, amelyben Karácsony Sándor tevékenykedett. A forrás a levéltári anyagok között volt fellelhető, kézzel írott jegyzet. Ezen túlmenően Gergely Ferenc történeti összefoglalóját és visszaemlékezéseket idézek Szathmáry Lajostól.

---

¹¹⁷ A jegyzet kiemelt részei az I. számú mellékletben találhatóak, tartalmukat a megfelelő helyeken szó szerint idézem, illetve a pontos dokumentumrészlet helyét is megadom.

6.1. *Karácsony Sándor, a pedagógus és cserkész*

Földes községben született 1891-ben, kálvinista családban. *„lévén édesanyám kálvinista prédikátorok sarjadék a XVI. század végefeléig visszamenőleg.”*

(KARÁCSONY, 1943)

1902-ben kezd a debreceni kollégiumban tanulni, Kulcsár tanár úr tanítja. (KARÁCSONY, 1943) Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója magyar-német szakon, Genfben, Münchenben, Bécsben és Grazban vendéghallgató, ahol a wundti lélektannal és a saussure-i nyelvészettel ismerkedik meg. A háborúban súlyos sebesülést szenved, ezután csak bottal jár. Ezután Morvaországban, később Kassán tanít.

Sokáig középiskolai tanár a Józsefvárosban, majd a Tavaszmező utcában. 1929-ben a debreceni egyetem bölcsészeti karán a filozófia, pedagógia, magyar nyelvészet egyetemi doktorává avatják. Részt vesz az ifjúsági élet szervezésében (a cserkészmozgalomban, a Keresztény Ifjúsági Egyesületben, a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákok Egyesületében), ifjúsági lapokat szerkeszt, mint az Erő, a Diákvilág, a Magyar Ifjúság.

1942-től a debreceni tudományegyetem pedagógiai professzora, a szabadművelődés szervezője. 1950. március 28-án lemondják katedrájáról és nyugdíjazzák.

Karácsony Sándor pedagógusi munkáját a 1919. decemberben a Tavaszmező utcában kezdi meg, ahol nyolc évet tölt el. Itt válik cserkész vezetővé. (Kontra, 2009) (A csucsai front – 1920-as éveket írja le és osztályát.)

A csucsai front című művében írja le élményeit osztályáról és a cserkészcsapatról. Megismerkedett néhány hónap után Megyercsy Bélával, aki református lelkészként dolgozott az ifjúsági munkában. Ő azután bevonta a Keresztyén Ifjúsági Mozgalom¹¹⁸ munkájába.

„A jó Atya kitudhatatlan végzése szerint december nyolcadikán bemutattak Megyercsy bácsinak. Ennek a bemutatkozásnak az volt az első különös és megrémítő következménye, hogy előadást kellett tartanom legközelebbi vasárnap délután az Ifjúsági Egyesületben a modern magyar drámairodalomról. Ezeket a vasárnap délutánokat kellemeknek nevezték az Ifjúsági Egyesületben [...] és lehet, hogy másoknak csakugyan kellemesek voltak, de nekem kellemetlen volt az egész hetem miattok, beleszámítva vasárnap délutánt is.” (KARÁCSONY, 1943:61)

Sokféle társadalmi rétegből érkezett fiúval találkozott. *„Az I. számú budapesti KIE cserkészcsapatba nagyon vegyes kamasztársaság verbuválódott: voltak köztük reformátusok, evangélikusok, elvétve más felekezethez tartozók, inasok, utcagyerekek, diákok.”*

„A cserkészmozgalom eredetileg az utcagyerekek romantikus foglalkoztatásaként indult, és csak később erősödött meg benne a vallásos nevelés, majd a különféle országoknak megfelelő nemzeti színezet.” (KONTRA, 2009) Az 1. sz. csapat inasfiúkat és városi utcagyerekeket tömörített. Sík Sándor csapatában városi gimnazisták voltak. A Vági tutajút a két csoport találkozásáért szerveződt.

---

¹¹⁸ Missziós igehirdetés, amit George Williams alapított meg 1844-ben Amerikából bibliakört, 1883-ban érkezett Magyarországra és a protestáns fiatalok között hódított. Világszövetségük az: YMCA, testi, érzelmi, szociális és vallásos tevékenységet folytattak.

A cserkészzet a KIE serdülőmozgalmaként indult el 1910-ben, ifj. dr Szilassy Aladár indította el, aki angliai tapasztalataira¹¹⁹ támaszkodott. Halála után Megyercsy Béla és Papp Gyula folytatta a munkát.

Karácsony Sándor „*neveletlen mesterinas*”-nak nevezi őket (KONTRA, 2009), nem is lelkesedik a találkozásért: „*Hanem az a Csapat Otthon a sok neveletlen mesterinassal, úgynevezett cserkészekkel! Azt útáltam szívből.*” „*Különbén is inkább ki nem állhattam ezt a hivalkodó, szemetszűrő, minden lében kanál stréber bandát, mint szerettem.*” (KARÁCSONY, 1943:62-63)

A kezdeti ellenszenv és kelletlenség ellenére sokat járt le a csapatotthonba, de nem nagyon értette, hogy mi történik, a cserkészek vezetője „*valami műegyetemi hallgató*” (Szathmáry Lajos visszaemlékezése alapján Molnár László mérnökhallgató) nem sokat árult el róla. (SZATHMÁRY, 1980) Valószínűleg ő sem értette egészen, miről van szó, ahogy *A csucsai frontban* szereplő leírásban ez utóbb Megyercsy bácsira is igaz volt. Számára Karácsony Sándor világít meg néhány bizonytalan részletet a cserkészettel kapcsolatban, az a pedagógus, aki a cserkészzetet népszerűsítő előadásában három karikatúra rajz alapján tud beszélni más kapaszkodó híján. „*Ebben a pillanatban eszembe jutottak Mühlbeck Károly fejlécei az Új időkben, még a háború előttről. Fogorvosnál lapozgattam valamikor igen igen régen.*” Ideálját fogalmazta meg beszédében a „*Gyermek Őfelségéről*” (KARÁCSONY, 1943:68)

Ez a bizonytalanság (vagy inkább útkeresést) valószínűleg sokáig jellemezte a magyarországi mozgalomtörténetet, ami annak is betudható, hogy a kezdeményezést saját képükre akarták alakítani, sokáig nem volt központ, mindenki a saját

---

¹¹⁹ Tüdőbetegsége miatt utazott hajóval Angliába, ahonnan magával hozta és lefordította a *Scouting for Boy's-t*.

elgondolásait adta hozzá az angliai példához. A cserkész törvényeket is csak 1912-ben véglegesíti Sík Sándor Megyercesy Béla, Izsóf Alajos és Papp Antal. Tíz évvel a magyarországi megalakulása után sem volt még széles körben ismert gyakorlat. „*naponkint ugrálnak szemem előtt egy fogalomnak az eleven képviselői, de a fogalom fogalmi jegyeit nem tudom összegyűjteni léptük nyomán. Ilyen az élet, no.*” (KARÁCSONY, 1943:63)

6.2. Karácsony Sándor mint cserkészvezető

A húszas, harmincas években aktív munkát végez Karácsony Sándor. 1923-ban a szövetség társelnöke és a sajtóbizottság elnöke, 1926-ban már a világbizottság tagja, ezért sokat utazik. „*Csakhamar országos hírű cserkészvezető lett, nyolc évig a Magyar Cserkészszövetség társelnöki pozícióját töltötte be Sík Sándor, majd Witz Béla elnöksége idején.*” – írja Kontra György. Húsz évig aktív munkatárs, előadásokat tart és szemináriumokat vezet, valamint szerkeszti a Magyar Ifjúság című lapokat.

Pusztai János (az 1.sz. BKIE cserkészcsapat parancsnoka 1989-1993 között kéziratában a KIE vezetőségi névsorában szerepelteti Karácsony Sándor nevét, akiről szintén megerősíti, hogy szövetségi vezető és OIB-tag is volt (Országos Intéző Bizottság). Jegyzetének a témához tartozó oldalai az I.6. sz. mellékletben találhatóak. Ugyancsak ő ír erről az időszakról.

„*1920-as évben 30 csapat működött az országban. A csapatok közül 24 katolikus vezetésű és 6 protestáns vezetésű csapat van. A szövetségi vezetés ekkor Sik(!) Sándor vezetésével működik. Ekkor lép színre, mint szövetségi társelnök dr. Karácsony Sándor egy tanárúr a XX. század kiemelkedő nevelője. A Magyar Ifjúság c. vaskos kötete*

bizonyítja: „- mint pedagógus magasabb szintről a társas magatartás áhítatos fokáról viszonyul az ifjúsághoz – mégpedig „a tettrendszerben az áhitat fokán cselekvők gesztióját a SZERETET jellemzi. [...] Gyakran mondott jelszava volt, hogy „– Az áhítatos nevelőnek csak is az lehet a dolga, hogy tanítsa meg az ifjakat ifjak által Krisztushoz vezetni példájával és hitéletének átadása által.–”¹²⁰ (I.1. sz. melléklet)

1934-ben a cserkészletben felekezeti villongások jelentkeznek, ezért Karácson lemond a társelnökségről. Visszavonul a csapatmunkától, egyrészt a Sík Sándor származása miatt ért támadások miatt, másrészt a zsidó cserkészek kizárási kötelezettsége hatására. Ezek már nem voltak összeegyeztethetők nézeteivel. 1939-ben lépett ki a KIE-ből, mert egyre jobban érvényesültek benne a politikai hatások (KONTRA, 2009:13), de a cserkészletben tovább dolgozott.

Az 1945-ös évben vezetőt kell választani, amire őt és Sík Sándor követőit tartják alkalmasnak: tehát a regösség, az Ichtyus, a népi katolicizmus és Prohászka Ottokár tanítását ismerőket. A novemberi közgyűlésen az elnöki poszton és a tiszteletbeli elnök választásánál is a második helyre szorul. (GERGELY, 1989)

A feloszlást és újjáalakulás engedélyezését követően lesz ideiglenes vezetője a megalakuló Magyar Cserkészfiúk Szövetségének. *„1946. elején a Belügyminisztérium feloszlatta a Magyar Cserkészszövetséget, majdan ezt fellebbezés során a Belügyminisztérium a megszüntetett „Magyar Cserkészszövetség” helyett engedélyezi*

---

¹²⁰ Pusztai János KIE senior tag kézírata. 6-7. oldal: Jegyzet Karácsony Sándor „áhitatos”, Sík Sándorral közös munkájáról

az idők szavával elve alapján „Magyar Cserkészfiúk Szövetsége” megalakulását dr. Karácsony Sándor elnökségével.”¹²¹ (I.3. sz. melléklet)

Törekszik az egység képviselőjére, de nehéz helyzetben van, az 1947. márciusi közgyűlésen a vezetőség megválasztását és az alapszabály megírását sürgeti annak ellenére, hogy igazolatlan csapatok jönnek el.

Közben egyre inkább erősödnek az úttörők, megindul a közeledés, majd *„A magyar Cserkészfiúk Szövetsége a belpolitikai küzdelmek áldozata lett, melynek következtében: 1948. szeptemberében beolvadt az Úttörő Szövetségbe, illetve megszűnt létezni.”¹²²* (I.4. sz. melléklet)

A korábbi fejezetben felvázolt közeledési szándék, az irányzatokat egyesítő szövetség gondolata, a nemzeti szocializmus támogatta úttörők iránti nyitottság, a parasztság felemelésének ígérete felveti azt a kérdést, hogyan viszonyult a helyzethez Karácsony Sándor? A cserkészlet tagjaként, vezetőjeként hogyan ítélte meg az egységesülés gondolatát, a mozgalom felszámolódásának lehetőségét? Hitt-e egy pozitív jövőképben?

Többféle válasz adható erre a kérdésre. Deme Tamás, a Sándor-kör vezetője azt mondta, hogy véleménye szerint Karácsony nem hihette pozitívnak a cserkészlet beolvasztását, mert mindenki érezte, hogy ez egy kényszerpálya. Rákosi csellel akart nyerni, réseket keresett, amivel bomlasztani tudott – személyeken keresztül. Világosan látszott, hogy az úttörők egy vallás nélküli, tudományos materializmuson alapuló

---

¹²¹ Pusztai János KIE senior tag kézirata. 13. oldal: I.3. Karácsony Sándor a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének vezetője

¹²² Pusztai János KIE senior tag kézirata. 14. oldal: I.4. A magyarországi cserkészlet beszüntetése

marxista embertípust képviselnek a pionírok mintájára, a proletárhatalom előkészítése érdekében. Politikai ultimátum volt ez.

Némiképp árnyalja a képet Heltai Miklós véleménye, aki azt nyilatkozta, hogy régi álmát teljesítették a parasztságnak a földosztással. Örültek, hogy élnek, és bíztak egy pozitívabb jövő ígéletében. Így Karácsony Sándor is.

Ezek alapján valószínűnek tartom, ahogy a cserkészeten belüli eszmei kiágazásokban az egységre törekedett Karácsony Sándor, a létrejött helyzetben az úttörőkkel való együttműködést támogatta, ami azonban nem jelenti azt, hogy a cserkészet megszűnését elfogadhatónak tartotta. Deme Tamás szerint Karácsony Sándort egyik politikai vezetés sem szerette: a két világháború között azért, mert az „ellenség kultúráját kutatta”, Rákosi idején pedig nacionalistának tekintették. A politikai nyomás magánéletében is érvényesült (tanári állásából elbocsáttaták), nem akadályozhatta meg az eseményeket.

6.3. Karácsony Sándor munkája a felekezeti és a szervezeti összefogásért

A cserkészet megalakulásától jellemző volt, hogy hol az egyik, hol a másik felekezet került jobban előtérbe, mégis megmaradt a cserkészeten belüli egység. Az együttműködés gesztusának példája, amikor 1912-ben Megyericsy Béla, Sík Sándor, Papp Gyula, és Izsóf Alajos közösen fogalmazzák meg a cserkész törvényeket.

A katolikus és a protestáns cserkészet jó viszonyának alapja Karácsony Sándor és Sík Sándor baráti viszonya. Mindketten a felekezetköziséget támogatják a szervezetben, csapat szinten pedig a sokszínűség megőrzésére törekszenek. Ezt bizonyítja, hogy Karácsony Sándor a Cserkészfiúk Szövetségének vezetésekor ismét

engedélyezte a vegyes felekezeti csapatok működését, vagy az, hogy Sík Sándorral együtt részt vesz a katolikus Assisi Szent Ferenc Munkaközösségének gyűlésén. Lemondásának hátterében ezért is állhat a szolidaritás Sík Sándor felé, akit zsidó származásáért támadnak.

Karácsony sajátos híd a regős cserkészlet irányába is, mivel saját tanítványai ennek vezetői, az ő érdekeiket is képviseli, így a népi-nemzeti vonal mellett is kiáll. Ezt a vonalat 1945-ben karácsonyizmusnak is nevezik (GERGELY, 1989), amelynek célja a teljes ember nevelése, és a magyarság minden rétegéhez el akart jutni. Sőt nyit az úttörők felé is, ezért tiszteletbeli úttörővé is avatják.

Végül egy autentikus forrás, amely a legfontosabbra világít rá: a visszaemlékező Pusztai János szerint „Bi.Pi.”, ifj. Szilassy Aladár, Karácsony Sándor és Sík Sándor „tiszta vezetők”¹²³(I.5. számú melléklet). Talán ebben rejlik valódi nagyságuk.

Karácsony nem ért egyet a politikai befolyás, a katonai irányultság kérdésével. Karácsony Sándor a cserkészletet a serdülők mozgalmának tartja, szerinte nem szabad hagyni, hogy militarizálják, és ezzel tönkretegyék sajátos életüket. (KONTRA, 2009:40)

6.4. Karácsony személye a visszaemlékezések tükrében

Karácsony Sándor sajátos vonalat képviselt a magyarországi cserkészletben. Célja a faluba is elvinni a cserkészletet, mivel szívügyének tekintette az ottani gyermekek sorsát. Ez a gondolkodásmód egyedi volt a vezetőség körében, személye ezért példát mutatott a kérdésben. Így ír Szathmáry Lajos visszaemlékezésében Karácsony Sándor céljairól: „*S. B. viszont nem nagyvárosban, hanem „ország”-ban gondolkodván és*

---

¹²³ Pusztai János kézírata, 18. oldal. I.5. A „tiszta vezetők”

parasztgyerekek tömegeit tartván szem előtt valami olyan mozgalmat kívánt volna a cserkészetből kinövelni, kinőtetni, amely a misztikára és formális vallásoskodásra kevésbé hajlamos gyerektömegeknek falun és tanyán is megfelelne. Mert hiszen „Sirály-örs”, kirándulás a romantikus erdős hegyek közé, ú. n. „csendes óra”: a Sárrét fattyúi számára értelmetlen dolgok. [...] A mi nagyalföldi mezítlábas parasztgyerekeinknek kevés érzékük van ahhoz, hogy a Sirályt totemizálják, mindig a szabad ég alatt élnek, tehát inkább a városba vágnak, semmint a szabadba „táborozni”, s akik egy ridegebb kálomista stílusban vallástanalok, hogy sem áhítatot tudnának tartani.” (SZATHMÁRY, 1980:6)

Ez a szemlélet ellenmondásos lehetett a református, illetve katolikus befolyású eszmei megközelítésekhez képest, éppen ezért tekinthető egyéni útnak. Karácsony úgy gondolta, hogy más módon, mást kiemelve, elsősorban a közösségiséget kell erősíteni a gyerekek körében, és elsősorban ezért szükséges a faluba is eljutni. Más a lényege a városi gyerekek igényeihez képest. Azért tartotta tehát hasznosnak a cserkészetet, mert nevelési eszköz volt. *„S. B is nagy lehetőségeket látott a cserkészetben a közösségi szellem kialakítására, felismerte a táborozás nevelő jellegét, s kereste egy olyan hitéleti formának a kialakítását, amely hazai embertömegeinknek jobban megfelel: azért vállalta végül is a cserkészetet. De olyan tartalommal kívánta megtölteni, olyan formákba akarta önteni, amelyek a magyar történelmi hagyományoknak, népünk életének megfelelnek, amelyek nem csak városainkba, /amelyek kozmopolitább jellegűek/, hanem falvainkban is, ahol gyermektársadalmunk zöme él, léggyökereket tudnak eresztetni, meg tudnak kapaszkodni, talajt tudnak találni.”* (SZATHMÁRY, 1980:6)

Az idézet alapján indokoltabbá válik Karácsony Sándor személyének kiemelése az életreform-mozgalom összefüggésében is. Magyarországon elsősorban a városi gyermekek számára alakult ki a cserkészlet. Számukra kínált alternatívát. A mozgalom alakulásának egyéni színe a falu irányába fordulás, amely az ott élő gyermekekhez kíván igazodni, és megtartva a nevelési lehetőségeket, melyeket a cserkészlet magában hordoz, olyan tartalmakkal töltötte fel, amely számukra jelent lehetőséget életük jobbá tételéhez, megváltozásához. Ez elsősorban a gyökereikhez való ragaszkodás, az együttlét, a közösség erősítésében vált irányultsággá.

Karácsony Sándor megítélése nem volt egyértelmű korában és azt követően sem. Egyrészt sokak megemlékeznek karizmatikus személyéről, arról, hogy tudtak lelkesedni érte diákjai. Hatvany László visszaemlékezésében írja: *„Annyira közösségi ember volt Karácsony Sándor, hogy ahol többször(!) vagy pláne rendszeresen megjelent, egy kis társaság alakult körülötte anélkül, hogy bárki is szervezte volna”* (HATVANY, 1997:12) Ő főként debreceni oktatásáról tudósít. Másrészt viszont megosztó személyiség is volt, erre példa, amikor az I. sz. BKIE csapat vezetőségében Megyericsy Bélának döntenie kellett, hogy régi csapattagját (Molnár Lászlót), vagy Karácsony Sándort választja, mivel ketten nem tudtak együtt dolgozni. Nem volt tehát fenntartások nélkül elfogadott személyiség Karácsony Sándor, s erről tanúskodik Szathmáry Lajos emlékirata is a történet elmondásával.

S ennek következménye az is, hogy követői is részesülhettek az őt érő kritikából. Szathmáry Lajos emlékiratában megemlékezik arról, hogy őt, mint Karácsony tanítványát azért bocsátották el az iskolából és tanári állásából, mert a vezetőség

számára nem volt kívánatos. „Én a csapatban természetesen az S. B.-féle cserkészkedést kezdtem meghonosítani, s a fiúk java körém is gyülekezett. Igen jól megvoltunk a fiukkal, őrsi összejöveteleztünk, álló és mozgótáboroztunk, egyszóval virágzott a csapat. Lassanként azonban tudatosodott az iskola igazgatójában /Ravasz Árpádban/ és Samu Jánosban, hogy én valami mást csinállok, mint amit ők elképzelték. ... Mindez azután történt, hogy Samu János engem egyszer behívott és felszólított arra, adjam be pályázatomat a náluk megürülő egyik tanári állásra, hogy tanárként is folytathassam náluk a gyakorlatban jónak megismert munkámat. Jött azonban a felismerés, hogy én más körhöz tartozom, nem pedig az Országos Cserkészszövetség elgondolásainak egyszerű végrehajtóihoz, s egyszeriben gyanús elemmé váltam.” (SZATHMÁRY, 1980:7)

6.5. Karácsony Sándor a vezetőképzésben

Karácsony Sándor részt vett a vezetőképzésben, előadásokat tartott a jelölteknek. Levéltári kutatómunkám során két naplóbejegyzést találtam a KIE cserkészcsapatának vezetőképzőjén tartott előadásról a magyarság témakörében.

„Nótázás után Karácsonyi(!) Sándor bá' beszélt „A magyar néplélek”-ről: „Nem tudjuk azt, hogy mit is mondunk akkor, mikor azt mondjuk, hogy magyar vagyok. Tulajdonképpen azt jelenti, hogy magyar. Ez a magyarság minden részében kifejezésre jut. Még a beszédben, az énekben is. Gondolkodásban is. A magyar ember tárgyilagos, a külföldi(!) az alanyosan gondolkodik(!), mindig mindent a

maga dolgaival néz össze, hogy jó-e ez rá”. (Szűcs Sándor őrsvetető naplója; II.2. sz. melléklet)¹²⁴

Ebben a bejegyzésben is azonosítható a mellérendelés-alárendelés problematikája, amiből levezeti, hogy a magyar ember mitől válik tárgyilagossá.

Ehhez hasonlóan tömör mondatokban Somogyi Ferenc Pál jelölt szintén lejegyzi a következőket: *„Nem mindenki cserkész, aki liliomot visel. Egymással mellérendelésben állunk. A cserkészletben sincs senki a másik alá rendelve.”* (II.1. sz. melléklet)¹²⁵

Mérő György szintén vezetőképzésen résztvevő, aki a „13dik órát” jegyzi le, ahol Karácsony Sándor tartott előadást.

„Egy ünnepélyes előadást tartott nekünk Karácsonyi(!) Sándor bátyánk a magyar emberről 1. Hogyan ismerjük meg a magyar embert. 2. Magyar ember szokásai 3. Magyar ember nyelvezete 4. Magyar ember. hazaszeretet 5. Magyar ember becsületessége.” (tördelés tőlem) (Mérő György jegyzete; II.3. számú melléklet)¹²⁶

Sajnos egyik sem dátumhoz kötött, de valószínűleg ugyanazt az előadást hallgathatták. Utóbbi Jánosi Sándor meg is feddi, hogy nem naplót kért tőle, hanem jegyzetet az előadásról. (Elvégre egy őrsvetetői tanfolyamon a tartalmat is meg kellene érteni, nem csak beszámolni arról, hogy kik adtak elő.)

A vezetőképzésben való szerepvállalása azért jelentős témánk tekintetében, mivel tanításait hallgatták azok a fiatal 14-15 éves fiúk, akik aztán ezt adták tovább a

---

¹²⁴ II.2. Szűcs Sándor őrsvetető tanfolyami naplója

¹²⁵ II.1. Somogyi Ferenc Pál szöv. őrsvetetői füzet

¹²⁶ II.3. Mérő György őrsvetetői füzet

cserkészeknek. Ennek értelmében formálta a cserkészlet alakulását a karácsonyi eszme, hiszen a vezetők mondhatni az ő gondolatvilágán nevelkedtek éveken keresztül.

6.6. Szerepvállalása a regös cserkészletben és az ICHTHYS szervezetében

Dolgozatom fő téma az életreform motívumok vizsgálata a cserkészletben. Karácsony Sándor tevékenységén keresztül egy konkrét példa segítségével tudom bemutatni, milyen sajátos jelleget tudott egy-egy meghatározó vezető reformtörekvésként a fiatalok lelkébe ültetni.

A felvidéki Sarlós mozgalom alapjaiból táplálkozó regösség a nemzeti hagyományok újrafelfedezését jelölte meg célul. (GERGELY, 1989) Magyarországon a cserkészlet sajátos ágaként alakult ki a regös cserkészlet a népi kultúra gyűjtésére, megőrzésére, ebben az értékőrzésben erősítve a nemzeti identitást, biztonságot.

Karácsony Sándor szemléletmódjában a magyarság központi szerepet töltött be, nem hiába nyelvészként is ismertek munkái, s mint vezető, ezeket képviselte is a cserkészletben. A magyar nyelv felépítésében a mellérendelést tekintette alapviszonynak, és ezt, mint a nyelvben tükröződő magyarság-jellemzőt, nemzeti jelleget vitte át társadalom felfogásába is.

A népi kultúra felismerőjeként tanítványának tekintik később a népi kultúra terjesztőit. Erre épült a későbbi a néptánc-mozgalom Jánosi Sándor vezetésében, a népzene terjesztése Kodály és Bartók munkássága révén, néprajzkutatók és más népi kultúrához kapcsolódó tevékenységek.¹²⁷ (GERGELY, 1989:296).

---

¹²⁷ Gergely Ferenc Ady Endrét, Szabó Dezsőt, Móricz Zsigmondot, Bartók Bélát, Kodály Zoltánt sorolja Karácsony Sándor tanítványai közé.

Karácsonyt az ICHTHYS megalapítójának is nevezik (KONTRA, 2009:40). Ez a szerveződés eredendően a protestáns csapatok lelkeségi összefogásáért jött létre ökumenikus szellemben. Pusztai János jegyzetében megvilágít egy másik részletet is, amiért itt kell említenünk:

„Ezen ICHTHYS táborok fészkei voltak a magyar népdal és a magyar népművészet terjesztésének, a népi játékok művelésének. Ezekbe a táborokba gyökereznek a regös mozgalom elindításának lelkesítő alkalmi, táncokon, játékokon keresztül. Ihletője, irányítója hosszú ideig Karácsony S. volt. Művelői és későbbi tanítványai Morvay Péter és Jánosi Sándor voltak.” (I.1. sz. melléklet)

Az itt résztvevők magukba szívták a népi kultúra hagyományait, és sokan közülük hivatásuknak választották. A protestáns lelkeség összefogása mellett tehát az ICHTHYS-ből indult ki a regös cserkészlet, amelyben Karácsony Sándorhoz fűződő gyökerek, valamint a felvidéki Sarlósokból induló falukutatók az előzmény. (GERGELY, 1989:296) A regös tevékenységet Morvay és Jánosi Sándor vitte tovább.

1920 és 1921 nyarán elvitt negyven fiút szülőfalujába, Földesre, elhelyezte őket gazdáknál, ahol megtanulták a munkát, a helyi nyelvjárást és életmódot. (KONTRA, 2009) Elvitte az első őrvezetőket az Alföldre és egyben az első falusi csapatokat is megalapították. A Csíki-hegyen vezetőképzőt tartott nekik és más falvakban is csapatokat kezdtek szervezni. Szathmáry Lajos is közöttük volt.

1922-ben *„Ezen táborok után került sor a falusi cserkészletet is beindító Karcagi Konferenciára, amelyek Karácsony S. bátyánk vezetett. Itt került sor arra, hogy*

Sándor bátyánk Batiz Dénest - Berettyóújfaluba küldte, Máté Dénest - Kabára, Bóka Andort - Földesre, Szathmáry Lajost - Püspökladányba küldte előadást tartani a cserkészetről. Ezeken a helyeken, ezeken az alkalmak után a falusi cserkészcsapatok valóban megszerveződtek-létrejöttek.” (formázás tőlem; I.2. sz. melléklet)¹²⁸

Ezt a forrást kiegészíti Szathmáry Lajos visszaemlékezése, aki részleteiben le is írja élményeit az utazással kapcsolatban. A megbízást követően elindulnak az Alföldre azért, hogy csapatot alapítsanak. *„Aztán mentünk a személyvonattal neki a síkságnak. Püspökladányban azt mondta nekem: szálljak csak le itt és alapítsak a községben cserkészcsapatot, ő meg továbbutazott. /Máté Tamással ugyanígy tett Kabán./ Tanácstalanul álldogáltam egy darabig az állomáson, de mivel esteledett, valamit tennem kellett. Elmentem a református parókiára, megkerestem a segédlelkészt...”* (SZATHMÁRY, 1980:7) Így tehát érzékletessé válik az emlékirat alapján, valóban milyen tevékeny módon formálta és alakította Karácsony a magyar cserkészlet falusi elterjesztésének folyamatát.

További beszámolók Karácsony Sándor könyvében, a *Magyar ifjúságban* található erről az időszakról.

1923-ban közreműködött *A magyar cserkész daloskönyve* megszerkesztésében, ennek népdal anyaga még szedett-vedett, de a Kodály Zoltánnal közösen összegyűjtött 101 magyar népdal egy minőségi, csak a magyar nép dalait tartalmazó kötet.

---

¹²⁸Pusztai János kézírata, 9. oldal, I.2. Karácsony Sándor elküldi a cserkészvezetőket falusi csapatot alapítani

Ténylegesen 1930-ban indul el a regös cserkészlet csapat szinten, az elkészült Regös Káté több fejezetét Karácsony Sándor írja. A falujárás során kiemeli, hogy a gyerekek ne a falu népét akarják oktatni, hanem ismerjék meg kultúrájukat, találják meg benne az értéket, tanuljanak tőlük! *„Ez az ifjúság nem néprajzi érdeklődésből fordult a falu felé. Nem is úgy érte tetten a falu örömét, mint cinikussá fásult városi elem, mely az egzotikumtól holmi felfrissülést vár”*. A faluba úgy megy, mint a hiteleshez, őrzi a kultúra alapját, ami az egységes népi gyökér: ezáltal megszünteti a társadalmi különbséget. (KARÁCSONY, 1945:18)

Egy péceli találkozó alkalmával lehetőségem volt beszélni Heltai Miklóssal (a Csökmei-kör vezetőjével), aki Karácsony Sándor keresztfia. A népi kultúra mellett a falujárás egy másik vetületét is megvilágította. Ezeken az alkalmakon a munka megismerése is fontos volt a városi gyerekek számára. A háború szele folyton ott fújott fejük felett, nem tudhatták, hogy mikor lesz szükség arra a tudásra, amit a cserkészeten megtanulnak. Életrevalóságra is nevelt, mert nem lehet tudni, meddig biztosítottak olyan dolgok, mint például a kályha, ami magától meleget ad. Szükséges ismerni azokat a praktikákat, amivel ezek nélkül is lehet boldogulni. Ez a vélemény egy olyan nézőpontot is megvilágít, ami a cserkészlet a polgárság számára a praktikus tudáson keresztül védelmet nyújtott az élet háború okozta bizonytalansága ellen. Innen eredhet az a vélekedés, hogy a cserkész *a jég hátán is megél*.

Lényegében a regös cserkészlet alapjai köthetők Karácsony Sándor személyéhez, illetve nézeteivel nagyban hozzájárult létrejöttéhez. A regösség a városi gyerekek számára érthetőbbé tette a falu életét, megismertette velük kultúrájuk gyökereit,

emellett a munkát, és az infrastruktúra nélküli nomád, vidéki élethez adott tudást. (Amit ezen kívül a cserkész táborok is biztosítottak.) A falujárás azonban a megismerés mellett kutatómunka is volt.

6.7. Karácsony Sándor pedagógiai nézetei és a cserkészlet

6.7.1. A cserkészlet és a demokrácia

A neves pedagógus neveléssel kapcsolatos nézeteit műveiben leírta. Pedagógiájának aktuális tartalmairól írt tanulmányt Deme Tamás. Ezeket néhány pontjának kiemelésével foglalkozom azokkal a tartalmakkal, amelyekről úgy gondolom, hogy a cserkészethez szorosan kapcsolhatók. Célom annak bemutatása, hogy Karácsony Sándor pedagógiája összhangban van a cserkészmozgalom elveivel. Ez teszi lehetővé azt, hogy Karácsony gondolkodásán keresztül értelmezhesük, mit is jelentett a korszakban a cserkészlet.

Néhány terület megvizsgálásával teszek kísérletet arra, hogy nevelési elveinek esszenciáját adjam.

Gyermekképe a huszadik századi ideálképpel esik egybe – saját gondolataira előadása közben jön rá, amikor közel hétszáz tanuló előtt rögtönözve beszél a „cserkészről”: *„Lassankint tetet öltött bennem az az ideál, akit ki akartam szolgálni eddig is. Gyermek Őfelsége.”* (KARÁCSONY, 1943:68) Értelmezésében ez a tisztaság, érintetlenség megtestesítője.

A cserkészlet gyermekképében a jellemét nevelő autonóm, önnevelő egyén rejlik, akinek célja az öntökéletesítés. Sík Sándor az *„emberebb emberré, magyarabb*

magyarrá” válás eszményét hirdeti, építve arra az alapra, ami a gyermekben van. Ez egy jövőre orientált fejlődésközpontú elmélet.

Ez a gyermek Karácsony Sándornál *autonómiával* rendelkezik, teljes joggal, nem félig kész felnőtt. „*A demokrácia nem szabadította fel, mert nem tekintette teljes értékű embernek. [...] Ameddig az ifjú már kifejlődött, addig a fokig autonómia illeti meg.*” (KARÁCSONY, 1943:45)

A demokrácia kifejlődését lehetőségnek tekintette, amely biztosította az autonómia megteremtését. A magyar demokrácia című kötetben definiálja a demokráciát, mint az egyén szabadságát a másik egyénnel szemben, aki ugyanúgy autonómiával rendelkezik viszonyosságban. „*A demokrácia ott kezdődik és abban áll, hogy az egyik ember autonómiáját csak abban az esetben vagyunk hajlandók kétségtelenül biztosítottak elismerni, ha az egyik ember előbb a másik ember autonómiáját magához képest kétségtelenül biztosította. Az én autonómiám záloga hozzád képest a te énáltalam biztosított autonómiád hozzám képest.*” (KARÁCSONY, 1945:7)

Ehhez kapcsolódik a *szabadság* eszméje. Az autokrácia, a herbarti pedagógia háttérben is a félelem bújik meg attól, hogy a gyermek, a tanuló a tanári felügyelet nélkül anarchiát eredményez. A tanári vezetés ilyen értelmezése az egyéni kezdeményezés és önálló gondolkodás elnyomását, egyéni tettvágyat nyomja el. Karácsony Sándor szerint az autonóm diáknak a demokráciában szabad tanulni, de nem muszáj neki. (DEME 1997:11) Ő maga írja a hetedik cserkész törvény magyarázatánál, hogy a feljebbvaló olyan, mint a tréner, akit azért fogadnak fel, hogy „*szidja, macerálja, hajtsa őket.*” Szabad neki engedelmeskedni, nem kell.

(KARÁCSONY, 1945:63) Ezek alapján könnyebb értelmezni a cserkészzet önkéntességét is.

A demokrácia szabadságot ad, autonómiát. Az én autonómiája *„én akarom a jót, akarom, ami szabad, szabad nekem, amit szabad”* Demokratikus nevelésben a tanulónak szabad növekednie. Ez az autonómia a *nevelő és nevelt viszonyában* tehát: *„Nem velünk egyenrangú fel a gyermek, hanem velünk egyenjogú fél”*(KARÁCSONY, 1945:34) Ez nagyon fontos kitétel, mivel saját maga számára is megfogalmazza azt, hogy a demokráciában (ebben a korban) nem lehet a nevelő autokrata, hiszen akkor ez az egyenjogúság, szabadság lehetősége nem tud megvalósulni. *„Furcsa lesz ezután a demokrácia századában, az egyéniség tisztelet mellett autokratának maradni az iskolában azon ürügy alatt, hogy a gondjainkra bízott emberpalánták kiskorúak.* (KARÁCSONY, 1943:131)

A cserkészzet a karácsonyi demokrácia-értelmezésben megvalósítja ezt a mellérendelést és autonómiát. A vezetés gyakorlatában remekül megmutatkozik ez. A cserkészzet kezdetektől őrsi rendszerben működött, ahol a vezetők korban közel álltak vezetettjeikhez. Az első világháborút követően, amikor behívták szolgálatra az idős vezetőket, a 13-16 évesek maradtak és végezték a cserkészmunkát sikeresen (GERGELY, 1989). Az őrsi rendszerben a vezető és vezetett nem tanár-tanítvány viszonyban van egymással, hanem *„közös munkával törekszenek közös célra”*[...] *„megértő, egymást segítő munkatársak, akik között meleg, meghitt bizalmasságnak kell uralkodnia ”* (SÍK, 1930:38)

Más szempontból korcsoportok szerint (pszichés folyamatoknak megfelelően) szervezi a képzési programot a cserkészzet. Eredetileg serdülőmozgalomnak indult,

főleg szakágak jelentek meg benne (regösség), de jelen volt a kiscserkészzet, a férfiscserkészzet, öregcserkészzet. Mást és mást kínál a gyermek, a serdülő és a fiatal felnőtt számára. Karácsony szempontjából ez szintén sarkalatos pont, hiszen „*társaslélektani szempontból*” a gyermek a játékban viszonyul a másik emberhez, a növő gyermek a munka terén autonóm, a serdülő értelmi síkon, az adolescens pedig társadalmi kategóriában érvényesül legjobban. Éppen ezért a vezetőnek korosztálynak megfelelően kell, hogy a gyermek játszótársa, a növő gyermek vezetője, a serdülő ideálja, adolescens partnere tudjon lenni. (KARÁCSONY, 1945:46)

Felteszi a kérdést Karácsony Sándor, hogy vajon elég időszerű kerete-e a demokráciának a cserkészzet? Válasza pedig az, hogy a „*A cserkészzet életrendezés: a tiz törvény nem más, mint a demokrácia törvényeinek gyűjteménye – a serdülő fiuk nyelvén. Minden reményem meg van rá, hogy az új világ is „Jó munkát” kíván neki.*” (KARÁCSONY,1945)

Ez a pozitív, demokráciába vetett hit számomra akkor tűnik lehetségesnek, ha a demokrácia társadalmi szinten valóban, a szó karácsonyi értelmében meg tud valósulni. Mint keret, időszerű lehet most is (50-60 évvel később), felvetődik a kérdés: a jelen posztmodern valósága alkalmas-e demokráciára? Van-e aktualitása bármiféle életprogramnak?

Deme Tamás az előbbieken felül olyan pedagógiai motívumokra mutat rá, amelyek Karácsony Sándor munkásságában ma is aktuálisak. Ezek szintén összefüggésbe hozhatók a cserkészethez kötődő tanításával. (DEME, 1997)

A nevelésben nem a tudomány igazolt ismereteinek rendszeres oktatása a lényeg (az is), hanem a „*nevelési alapviszony*”, amely nevelő és növendéke közötti társas lelki

kapcsolat. (DEME,1997). Ez az alapviszony a vezető és cserkészeik közvetlen kapcsolata, ahol „[a] cserkész-pedagógiának egyik leglényegibb alapgondolata, hogy egy vezető keze alatt csak annyi fiú lehet, amennyivel egyenként, egyénileg foglalkozhat. A cserkészlet leg-lényege szerint nem tömegnevelés [...] a vezető tekintélye azon alapszik, hogy a közös munkából többet tud végezni és a közös eszményhez már közelebb jutott” (SÍK,1930:37-38)

A másik kiemelt sajátosság, hogy a nevelés csupa tett. A cselekedve tanulás, az élménypedagógia segítségével a tevékenységen keresztül életközelibb, életre nevelőbb az ismeretek megszerzése.

További fontos nézete Karácsony Sándornak Deme Tamás szerint az, hogy a nevelés sosem az egyénre hat, ő önmagában nevelhetetlen. Csak a társaslelki viszony teszi lehetővé a nevelést. Mint korábban kiemeltem a cserkészletben a hangsúly a közösségi nevelésen van. Nem csupán a szocializáció viszonylatában, hanem azért is, mert a tagok megtanulják azt, hogy minden, amit tesznek, a csoport egészére hatással van. A részfeladatuk az egészet befolyásolja, ezért felelősséggel tartoznak saját munkájukért, és a másikat is segíteniük kell, ha tovább akarnak jutni. Karácsonynál a közösségiség pszichés vetületei kapnak nagyobb hangsúlyt, míg Sík Sándor az egymásrautaltságot hangsúlyozza. Az őrs „a közösségi szellem kiépítésének alkalmasabb eszköze, mert sokkal mélyebben érinti, ha szégyent hoz az egész őrsre, mintha csak magára” (SÍK, 1930:36)

A nevelő személye nagyon lényeges, mivel a lelki vezetőnek kell egyben lennie a tanítónak ahhoz, hogy a teljes személyiségre hatással lehessen. Azonban erre a

legalkalmasabb az a személy, akinek egész magatartásában tükröződik vallásossága. „református iskola [...] ott van, ahol református ember viszonyul egy másik református emberhez, vagy diák, akár tanár az a másik ember, s akár református, akár nem.” (KARÁCSONY, 1945:119)

6.8. Részösszegzés

Összefoglalva Karácsony Sándor tehát pedagógiájának középpontjában egy sajátos (a kor szempontjából a reformpedagógiák gyermekképehez kapcsolódó) gyermekszemlélete áll, ahol a gyermek autonóm, a nevelővel egyenjogú, szabad személy, s ehhez minden joga megvan. Nevelésében az előtte példaként álló vezetője egyben partnere is, életkorának megfelelően változó szerepben, de a fiatal nem egyénileg, hanem „társas viszonyban”, azaz közösségben fejlődik. Ennek módszere pedig a cselekvés.

7. Összegzés

Kutatásom célkitűzése volt, hogy megvizsgáljam a cserkészlet életreform-mozgalomhoz kapcsolódásának lehetőségét. Az életreform mozgalmak a korszak reformpedagógiai irányzataihoz kapcsolódva többek között a városias életmód elidegenítő hatása ellenében kínálják egy egyéni életút lehetőségét. Életmódjuk megváltoztatása érdekében indult el az életreform-mozgalom kezdeményezése. Jellemző motívumaikat megvizsgáltam a magyarországi cserkészmozgalom történeti összefüggéseiben. Ehhez Sík Sándor munkáit használtam fel, illetve szekunder forrásként olyan elemző írásokat, mint amilyen Mészáros Istváné. A cserkészlet

gyakorlatából vett példák, illetve a cserkész törvények segítségével fellelhetőnek bizonyultak a cserkészletben is az életreformot jellemző motívumok.

Dolgozatom második részében azt követtem végig, hogy milyen változásokon, alakuláson ment végig a cserkészmozgalom Magyarországon 1910 és 1948 között. A cserkészlet történeti változásain keresztül megfigyelhettük, milyen általános és sajátos vonások tették a mozgalom részévé az életreform perspektíváját a magyar fiatalok számára.

A század első fele történelmi eseményeinek vizsgálata során foglalkoztam a különböző magyarországi irányzatok történetével, ahol a felekezetek, az állami és katonai vonalak erősödésének és eltűnésének dinamizmusát tapasztaltam. Az ökumenizmus megvalósulását nem találtam teljes mértékben helytálló feltételezésnek.

A *felekezetköziség* megmutatkozott abban, hogy többféle felekezet alapított csapatokat, és a csapaton belül egy időszak kivételével vegyes összetétel működhetett. Ezen kívül Karácsony Sándor és Sík Sándor megnyilatkozásaiban is találkozunk a felekezeti különbségek *hangsúlytalanítására* vonatkozó kijelentéseket. Különös tekintettel Karácsony Sándor azon kezdeményezésére, hogy ne ellenségként, hanem ellenfélként kezeljük a másik felekezet tagjait. Ezt alátámasztja az erős barátság a két felekezet vezetői között. Mégis kezdettől érezhető egy széttartás a két egyházi irányvonal esetén, amint egymás lépéseire reagálva erősíti egyik, majd másik posztjait. Egy időszakban pedig tiltott a vegyes csapatok létrehozása (majd Karácsony Sándor hozza vissza 1945-ben ennek lehetőségét). Összességében tehát a felekezeti különállás megmarad, de nem bomlik külön szövetségre, ilyen formában tehát megállapítható a

felekezeti közélet, mégis önálló lelkesítő mozgalmak segítik a más felekezeti cserkészeket a helyes irányok megtalálásában.

Kitértem a regös cserkészlet sajátos irányzatára, amely jól illeszkedett a két világháború közötti magyar értelmiség nép felé fordulásához, a kibontakozó népiesség mozgalom ideológiájához. Kiemelten elemeztem a református és a regös cserkészlet meghatározó személyiségét, Karácsony Sándort, akinek tevékenységét új források segítségével mutattam be. Karácsony számára a fiatalokkal való foglalkozás az életét jelentette – amiben nem számítanak az iskola falai. Egyedi pedagógiai gondolatai – melyeket a „Magyar demokrácia” című műve alapján vázoltam – a cserkészlet eszmeiségét meghatározta, mivel országos vezető volt, valamint képzőként részt vett a vezetőképzésben is. Kutatásom egyik részében az ő életművéhez kiegészítésként szolgáló forrásokat a cserkészletben végzett legfontosabb tevékenységeinek összegyűjtésében alkalmaztam: vizsgáltam hivatalos munkáját, pedagógiáját, az egység megteremtésének szándékát, valamint a regösségben betöltött szerepét.

Kutatásom legfontosabb eredményeinek a cserkészlet életreform mozgalom jellegének alátámasztását tekintem, a magyar cserkészlet vizsgálatát így egy új összefüggésrendszerben igyekeztem láttatni. Karácsony Sándor cserkészletben játszott szerepét bemutatva, a források elemzése hasznos adalékkul szolgálhat szerepének mélyebb megértéséhez, kiindulópontja lehet újabb kutatásoknak.

Irodalomjegyzék

BASKA Gabriella-SZABOLCS Éva (2005): Életreform-motívumok a Népművelés (Új Élet) című folyóiratban, 1906-1918. In. NÉMETH András, MIKONYA György, SKIERA

- Ehrenhard (szerk.) (2005): Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója, Gondolat Kiadó, Budapest
- BÁTHORY Zoltán (2005): Reformpedagógia és életreform. In. NÉMETH András, MIKONYA György, SKIERA Ehrenhard (szerk.) (2005): Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója, Gondolat Kiadó, Budapest
- DEME Tamás (1997): Karácsony Sándor pedagógiájának időszerűsége, avagy Euthicus feltámadása. In. Korunk, 1997. október
- Dr. HALMI Lászlóné (1989): Adalékok a magyar cserkészlet 1945-48 közötti történetéhez I. rész, In. Úttörővezető, 1989, 43. évfolyam, I. 14.16
- Dr. KARÁCSONY Sándor (1930, 1996): Társadalmi kötelességek a gyermekek iránt. In: Fejlesztő pedagógia. 4. - 1930. Budapest, átvétel A magyar népművelés könyvei, A gyermekszeretet iskolája sorozatból
- GERGELY Ferenc (1989): A magyar cserkészlet története 1910-1948, Gönczöl Kiadó, Budapest
- G. MERVA Mária (szerk.) (2009): A magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig. Múzeumkatalógus. Gödöllői Múzeumi Füzetek 11.
- HATVANY László (1997): Debreceni emlékeim 1945-47-ből. In. Emlékezések Karácsony Sándorra. Karácsony Sándor füzetek 3., Budapest
- KARACS Zsigmond (1986): Karácsony Sándor önállóan megjelent műveinek bibliográfiája, Exodus, Debrecen
- KARÁCSONY Sándor (1943): A csucsa front. II. kiadás. Exodus. Budapest
- KARÁCSONY Sándor (1945, 2002): A magyar demokrácia. 2. kiadás. Pécel, Csökmei kör, 2002
- KISS Endre (2005): Életreform-törekvések filozófiai alapmotívumai. In. NÉMETH András, MIKONYA György, SKIERA Ehrenhard (szerk.) (2005): Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója, Gondolat Kiadó, Budapest
- KONTRA György (2009): Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor. II. kiadás, Karácsony Sándor művelődési társaság, Gondolat – Földes – Budapest
- MÉSZÁROS István (1984): Cserkészlet és pedagógia In. Pedagógiai Szemle, 1984. 34. évf. 7-8. szám
- MÉSZÁROS István (1989): Sík Sándor magyar cserkészpedagógiája, Magyar Cserkészszövetség II. kiadás, Budapest
- NÉMETH András, MIKONYA György, SKIERA Ehrenhard (szerk.) (2005): Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója, Gondolat Kiadó, Budapest
- NÉMETH András (2005): Az életreform és annak magyar pedagógiai recepciója: életreform és művelődési reform. In. NÉMETH András, MIKONYA György, SKIERA Ehrenhard (szerk.) (2005): Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója, Gondolat Kiadó, Budapest
- NÉMETH András (2011): A reformpedagógia és az életreform mozgalmak kapcsolata In. Bolvári-Takács G, Fügedi J, Major R, Mizerák K., Németh A. (szerk.): Perspektívák az új évezredben a táncművészetben, a táncpedagógiában és a táncutatásban: II. Táncstudományi Konferencia a Magyar Táncművészeti Főiskolán

2009. Letöltés ideje: 2012. december 20. Elérés:
<http://nobikattila.hu/nemethreformped.pdf>

P. MIKLÓS Tamás (1997): Gyermek- és ifjúsági szervezetek a XIX–XX. századi Magyarországon. In. „Ifjúsági szerveződések évszázada!?", Új Pedagógiai Szemle 1997. november

SÍK Sándor (1930): A cserkészzet, Magyar Szemle Társaság, Budapest

SÍK Sándor (1922): Magyar cserkészvezetők könyve, Magyar Cserkészszövetség, Budapest

SKIERA, Ehrenhard (2005.1): Az életreform-mozgalmak és a reformpedagógia kapcsolata. In. NÉMETH András, MIKONYA György, SKIERA Ehrenhard (szerk.) (2005): Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója, Gondolat Kiadó, Budapest

SKIERA, Ehrenhard (2005:2): „A civilizáció és gyógyulásának útja” – Capenter műve alapján kibontakozó nemzetközi dialógus a kultúrakritikáról és az életreformról. In. NÉMETH András, MIKONYA György, SKIERA, Ehrenhard (szerk.) (2005): Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója, Gondolat Kiadó, Budapest

SZATHMÁRY Lajos (1980): Emlékirat Karácsony Sándorról. Budapest.

TRENCSENYI László (1997): A mozgalmak évada? In: *Új Pedagógiai Szemle*, 1997. november

VINCZE Beatrix (2009): Harmadikutas kiútkeresési kísérletek a két világháború közötti Magyarországon. Szabó Dezső: „Az elsodort falu” és Németh László:” A minőség forradalma. In: Kozma Tamás – Perjés István (szerk.)(2009): Új kutatások a neveléstudományokban. Aula Kiadó, Budapest, 297-310.